

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια
(4. Aṅguttara Nikāya - Aṭṭhakathā)

02. Σχόλια για το βιβλίο των δύο (02. Dukanipāta-aṭṭhakathā)

1. Η πρώτη πεντηκοντάδα (1. Paṭhamapañcakaṃ)

PaliVerse

4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια

02. Σχόλια για το βιβλίο των δύο

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Aṅguttaranikāye

Dukanipāta-aṭṭhakathā

1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ

1. Kammakāraṇavaggo

1. Vajjasuttavaṇṇanā

1. Dukanipātassa paṭhame vajjānīti dosā aparādhā. Diṭṭhadhammikanti diṭṭheva dhamme imasmiṃyeva attabhāve uppannaphalaṃ. Samparāyikanti samparāye anāgate attabhāve uppannaphalaṃ. Āgucārinti pāpakāriṃ aparādhakāraṃ. Rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenteti coraṃ gahetvā vividhā kammakāraṇā rājapurisā karonti, rājāno pana tā kārenti nāma. Taṃ coraṃ evaṃ kammakāraṇā kāriyamānaṃ esa passati. Tena vuttaṃ - “passati coraṃ āgucāriṃ rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārente”ti. Addhadaṇḍakehīti muggarehi, pahārasādhanatthaṃ vā catuhatthadaṇḍaṃ dvedhā chetvā gahitadaṇḍakehi. Bilaṅgathālikanti kaṇḍiṃyaukkhalikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā sīsakaṭṭhāṃ uppāṭetvā tattaṃ ayoguḷaṃ saṇḍāsena gahetvā tattha pakkhipanti, tena matthaluṅgaṃ pakkuthitvā uttarati. Saṅkhamuṇḍikanti saṅkhamuṇḍakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā uttarotṭhaubhatokaṇṇacūlikagalavāṭakaparicchedena cammaṃ chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhiṃ katvā daṇḍakena veṭhetvā uppāṭenti, saha kesehi cammaṃ utṭhahati. Tato sīsakaṭṭhāṃ thūlasakkharāhi ghaṃsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇaṃ karonti. Rāhumukhanti rāhumukhakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā saṅkunā mukhaṃ vivaritvā antomukhe dīpaṃ jālenti, kaṇṇacūlikāhi vā paṭṭhāya mukhaṃ nikhādanena khananti, lohitaṃ paggharitvā mukhaṃ pūreti.

Jotimālikanti sakalasarīraṃ telapilotikāya veṭhetvā ālimpenti. Hatthapajjotikanti hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpaṃ viya pajjālenti. Erakavattikanti erakavattakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā heṭṭhāgīvato paṭṭhāya cammavaṭṭe kantitvā goppake ṭhapenti, atha naṃ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti. So attano cammavaṭṭe akkamitvā akkamitvā patati. Cīrakavāsikanti cīrakavāsikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā tatheva cammavaṭṭe kantitvā kaṭiyaṃ ṭhapenti, kaṭito paṭṭhāya kantitvā goppakesu ṭhapenti, uparimehi heṭṭhimasarīraṃ cīrakanivāsananivatthaṃ viya hoti. Eṇeyyakanti eṇeyyakakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā ubhosu kapparesu ca ubhosu jāṇukesu ca ayavalayāni datvā ayasūlāni koṭṭenti. So catūhi ayasūlehi bhūmiyaṃ patiṭṭhahati. Atha naṃ parivāretvā aggiṃ karonti. “Eṇeyyako jotipariggaho yathā”ti āgataṭṭhānapi idameva vuttaṃ. Taṃ kālana kālāṃ sūlāni apanetvā catūhi aṭṭhikoṭṭhiyeveva ṭhapenti. Evarūpā kammakāraṇā nāma natthi.

Baḷisaṃsaṃsikaṇṭi ubhatomukhehi baḷisehi paharivā cammamamṣaṇhārūni uppāṭenti. Kahāpaṇikaṇṭi sakalasārīraṃ tiṇhāhi vāsīhi koṭṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattam, kahāpaṇamattam pāṭentā koṭṭenti. Khārāpatacchikaṇṭi sarīraṃ tattha tattha āvudhehi paharivā kocchehi khāraṃ ghaṃsanti, cammamamṣaṇhārūni paggharivā aṭṭhikaṇṭhalikāva tiṭṭhati. Palighaparivattikaṇṭi ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇacchiddena ayasūlaṃ koṭṭetvā pathaviyā ekābaddham karonti. Atha naṃ pāde gahetvā āviñchanti. Palālapīṭhakaṇṭi cheko kāraṇiko chavicammaṃ acchinditvā nisadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipati, maṃsarāsiyeva hoti. Atha naṃ keseheva pariyaṇandhitvā gaṇhanti, palālavaṭṭiṃ viya katvā puna veṭhenti. Sunakhehipīti katipayāni divasāni āhāraṃ adatvā chātakasunakhehi khādāpentī. Te muhuttana aṭṭhikaṇṭhalikameva karonti. Sūle uttāsenteti sūle āropente.

Na paresaṃ pābhataṃ vilumpanto caratīti paresaṃ santakaṃ bhaṇḍaṃ parammukhaṃ ābhataṃ antamaso antaravīthiyaṃ patitaṃ sahasabbhaṇḍikampi disvā “iminā jīvissāmī”ti vilumpanto na vicarati, ko iminā atthoti piṭṭhipādena vā pavaṭṭetvā gacchati.

Pāpakoti lāmaṃ. Dukkhoti anīṭṭho. Kiñca tanti kiṃ nāma taṃ kāraṇaṃ bhavēyya. Yāhanti yena ahaṃ. Kāyaduccaritaṇṭi pāṇātipātādi tividhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ. Kāyasucaritaṇṭi tassa paṭipakkhabhūtaṃ tividhaṃ kusalakammaṃ. Vacīduccaritaṇṭi musāvādādi catubbidhaṃ akusalaṃ vacīkammaṃ. Vacīsucaritaṇṭi tassa paṭipakkhabhūtaṃ catubbidhaṃ kusalakammaṃ. Manoduccaritaṇṭi abhiññhādi tividhaṃ akusalakammaṃ. Manosucaritaṇṭi tassa paṭipakkhabhūtaṃ tividhaṃ kusalakammaṃ. Suddhaṃ attānaṃ pariharatīti ettha duvidhā suddhi - pariyāyato ca nipariyāyato ca. Saraṇagamanena hi pariyāyena suddhaṃ attānaṃ pariharati nāma. Tathā pañcahi sīlehi, dasahi sīlehi - catupārisuddhisīlena, paṭhamajjhānena...pe... nevasaññānāsaññāyanena, sotāpattimaggena, sotāpattiphalena...pe... arahattamaggena pariyāyena suddhaṃ attānaṃ pariharati nāma. Arahattaphale patiṭṭhito pana khīṇāsavo chinnaṃ mūlaṃ pañcakkhandhe nhāpentopi khādāpentopi bhuñjāpentopi nisīdāpentopi nipajjāpentopi nipariyāyeneva suddhaṃ nimmalaṃ attānaṃ pariharati paṭijaggatīti veditabbo.

Tasmāti yasmā imāni dve vajjāneva, no na vajjāni, tasmā. Vajjabhīrunoti vajjabhīrukā. Vajjabhayadassāvinoti vajjāni bhayato dassanasīlā. Etaṃ pāṭikaṇṭhanti etaṃ icchitabbaṃ, etaṃ avassaṃbhāvīti attho. Yanti nipātamattaṃ, kāraṇavacanaṃ vā yena kāraṇena parimuccissati sabbavajjehi. Kena pana kāraṇena parimuccissatīti? Catutthamaggena ceva catutthaphalena ca. Maggena hi parimuccati nāma, phalaṃ patto parimutto nāma hotīti. Kiṃ pana khīṇāsavassa akusalaṃ na vipaccatīti? Vipaccati, taṃ pana khīṇāsavabhāvato pubbe kataṃ. Tañca kho imasmiṃyeva attabhāve, samparāye panassa kammaphalaṃ nāma natthīti. Paṭhamam.

2. Padhānasuttavaṇṇanā

2. Dutiye padhānānīti vīriyāni. Vīriyāñhi padahitabbato padhānabhāvakaraṇato vā padhānanti vuccati. Durabhisambhavānīti dussahāni duppūriyāni, dukkarānīti attho. Agāraṃ ajjhāvasatanti agāre vasantānaṃ. Cīvaraṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānuppadānatthaṃ padhānanti etesaṃ cīvarādīnaṃ catunnaṃ paccayānaṃ anuppadānatthāya padhānaṃ nāma durabhisambhavanti dasseti. Caturatanikampi hi pilotikaṃ,

pasatataṇḍulamattaṃ vā bhattaṃ, caturatanikaṃ vā paṇṇasālaṃ,
telasappinavanītādīsu vā appamattakampi bhesajjaṃ paresaṃ dethāti vattumpi
nīharitvā dātumpi dukkaraṃ ubhatobyūḷhasaṅgāmapavesanasadisāṃ. Tenāha
bhagavā -

“Dānañca yuddhañca samānamāhu,
Appāpi santā bahuke jinanti;
Appampi ce saddahāno dadāti,
Teneva so hoti sukhī paratthā”ti.

Agāraśmā anagāriyaṃ pabbajitānanti gehato nikkhamitvā agārassa gharāvāsassa
hitāvahehi kasigorakkhādīhi virahitaṃ anagāriyaṃ pabbajjaṃ upagatānaṃ.
Sabbūpadhipaṭṭinissaggatthāya padhānanti sabbesaṃ
khandhūpadhikilesūpadhiabhisaṅkhārūpadhisaṅkhātānaṃ upadhīnaṃ
paṭṭinissaggasaṅkhātassa nibbānassa atthāya vipassanāya ceva maggena ca
sahajātavīriyaṃ. Tasmāti yasmā imāni dve padhānāni durabhisambhavāni, tasmā.
Dutiyaṃ.

3. Tapanīyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye tapanīyāti idha ceva samparāye ca tapantīti tapanīyā. Tappatīti
cittasantāpena tappati anusocati kāyaduccaritaṃ katvā nandayakkho viya
nandamaṇavo viya nandagoghātako viya devadatto viya dvebhātikā viya ca. Te kira
gāvaṃ vadhitvā maṃsaṃ dve koṭṭhāse akaṃsu. Tato kaniṭṭho jeṭṭhakaṃ āha -
“mayhaṃ dāraṇā bahū, imāni me antāni dehī”ti. Atha naṃ so “sabbāṃ maṃsaṃ
dvedhā vibhattaṃ, puna kiṃ maggaṃ”ti paharitvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. Nivattitvā
ca naṃ olokeno mataṃ disvā “bhāriyaṃ me kammaṃ kata”nti cittaṃ uppādesi.
Athassa balavasoko uppajji. So ṭhitatṭhānēpi nisinnatṭhānēpi tadeva kammaṃ
āvajjeti, cittassādaṃ na labhati. Asitapītakhāyitasāyitampissa sarīre ojaṃ na pharati,
atṭhicammamattameva ahoṣi. Atha naṃ eko thero disvā - “upāsaka, tvaṃ
pahūtaannapāno, atṭhicammamattameva te avasiṭṭhaṃ, atthi nu kho te kiñci
tapanīyakamma”nti? So “āma, bhante”ti sabbāṃ ārocesi. Atha naṃ thero “bhāriyaṃ
te upāsaka kammaṃ kataṃ, anaparādhatṭhāne aparaddha”nti āha. So teneva
kammena kālaṃ katvā niraye nibbatto. Vacīduccaritena
suppabuddhasakkakokālikaciñcamāṇavikādayo viya tappati. Sesamettha catutthe ca
uttānatthameva. Tatiyaṃ.

5. Upaṇṇātasuttavaṇṇanā

5. Pañcame dvinnāhanti dvinnaṃ ahaṃ. Upaṇṇāsinti upagantvā guṇaṃ aṇṇāsiṃ,
jāniṃ paṭivijjhanti attho. Idāni te dhamme dassento yā ca asantuṭṭhitātiādimaṃ.
Imaṇhi dhammadvayaṃ nissāya satthā sabbaññutaṃ patto, tasmā tassānubhāvaṃ
dassento evamaṃ. Tattha asantuṭṭhitā kusalesu dhammesūti iminā imaṃ dīpeti -
“ahaṃ jhānamattakena vā obhāsanimittamattakena vā asantuṭṭho hutvā
arahattamaggameva uppādesiṃ. Yāva so na uppajji, na tāvāhaṃ santuṭṭho ahoṣiṃ.
Padhānasmim ca anukkaṇṭhito hutvā anosakkanāya ṭhatvāyeva padhānakiriyaṃ
akāsi”nti imamatthaṃ dassento yā ca appaṭivānitātiādimaṃ. Tattha appaṭivānitāti
appaṭikkamanā anosakkanā. Appaṭivānī sudāhaṃ, bhikkhave, padahāmīti ettha
sudanti nipātamattaṃ. Ahaṃ, bhikkhave, anosakkanāyaṃ ṭhito bodhisattakāle
sabbaññutaṃ patthento padhānamakāsinti ayamettha attho.

Idāni yathā tena taṃ padhānaṃ kataṃ, taṃ dassento kāmaṃ taco cātiādimāha. Tattha pattabbanti iminā pattabbaṃ guṇajātaṃ dasseti. Purisathāmenātiādīnā purisassa ñāṇathāmo ñāṇavīriyaṃ ñāṇaparakkamo ca kathito. Saṇṭhānanti ṭhapanā appavattanā osakkanā, paṭippassaddhīti attho. Ettāvatā tena caturaṅgasamannāgataṃ vīriyādhiṭṭhānaṃ nāma kathitaṃ. Ettha hi kāmaṃ taco cāti ekaṃ aṅgaṃ, nhāru cāti ekaṃ, aṭṭhi cāti ekaṃ, maṃsalohitanti ekaṃ, imāni cattāri aṅgāni. Purisathāmenātiādīni adhimattavīriyādhivacanāni. Iti purimehi catūhi aṅgehi samannāgatena hutvā evaṃ adhiṭṭhitaṃ vīriyaṃ caturaṅgasamannāgataṃ vīriyādhiṭṭhānaṃ nāmāti vedittabbaṃ. Ettāvatā tena bodhipallaṅke attano āgamanīyapaṭipadā kathitā.

Idāni tāya paṭipadāya paṭiladdhaguṇaṃ kathetuṃ tassa mayhaṃ, bhikkhavietiādimāha. Tattha appamādādhigatāti satiavippavāsasaṅkhātena appamādena adhigatā, na suttappamattena laddhā. Sambodhīti catumaggañāṇaṅceva sabbaññutaññāṇaṅca. Na hi sakkā etaṃ suttappamattena adhigantunti. Tenāha - “appamādādhigatā sambodhī”ti. Anuttaro yogakkhemoti na kevalaṃ bodhiyeva, arahattaphalaṇibbānasaṅkhāto anuttaro yogakkhemopi appamādādhigatova.

Idāni attanā paṭiladdhaguṇesu bhikkhusaṅghaṃ samādapento tumhe cepi bhikkhavietiādimāha. Tattha yassatthāyāti yassa atthāya, yaṃ upasampajja viharitukāmā hutvāti attho. Tadanuttaranti taṃ anuttaraṃ. Brahmācariyapariyosānanti maggabrahmācariyassa pariyoṣānabhūtaṃ ariyaphalaṃ. Abhiññā sacchikatvāti abhiññāya uttamapaññāya paccakkhaṃ katvā. Upasampajja viharissathāti paṭilabbhitvā pāpuṇitvā viharissatha. Tasmāti yasmā appaṭivānapadhānaṃ nāmetaṃ bahūpakāraṃ uttamatthasādhakaṃ, tasmā. Pañcamāṃ.

6. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe saṃyojaniyesu dhammesūti dasannaṃ saṃyojanānaṃ paccayabhūtesu tebhūmakadhammesu. Assādānupassitāti assādato passitā passanabhāvoti attho. Nibbidānupassitāti nibbidāvasena ukkaṇṭhanavasena passanabhāvo. Jātiyāti khandhanibbattito. Jarāyāti khandhaparipākato. Maraṇenāti khandhabhedato. Sokehīti antonijjhāyanalakkhaṇehi sokehi. Paridevehīti tannissitalālapitalakkhaṇehi paridevehi. Dukkhehīti kāyapaṭipīlanadukkhehi. Domanassehīti manovighātadomanassehi. Upāyāsehīti adhimattāyāsalaṅkhaṇaupāyāsehi. Dukkhasmāti sakalavaṭṭadukkhatō. Pajahatīti maggena pajahati. Pahāyāti ettha pana phalakkhaṇo kathito. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ. Chaṭṭhaṃ.

7. Kaṇhasuttavaṇṇanā

7. Sattame kaṇhāti na kāḷavaṇṇatāya kaṇhā, kaṇhatāya pana upanentīti nipphattikālatāya kaṇhā. Sarasenāpi vā sabbākusaladhammā kaṇhā eva. Na hi tesāṃ uppattiyā cittaṃ pabhassaraṃ hoti. Ahirikanti ahirikabhāvo. Anottappanti anottāpibhāvo. Sattamaṃ.

8. Sukkasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame sukkāti na vaṇṇasukkatāya sukkā, sukkatāya pana upanentīti nipphattisukkatāya sukkā. Sarasenāpi vā sabbakusaladhammā sukkā eva. Tesam hi uppattiyā cittaṃ pabhassaraṃ hoti. Hirī ca ottappañcāti ettha pāpato jigucchanalakkhaṇā hirī, bhāyanalakkhaṇaṃ ottappaṃ. Yaṃ panettha vitthārato vattabbaṃ siyā, taṃ visuddhimagge vuttameva. Aṭṭhamaṃ.

9. Cariyasuttavaṇṇanā

9. Navame lokaṃ pālentīti lokaṃ sandhārenti ṭhapenti rakkhanti. Nayidha paññāyetha mātāti imasmiṃ loke janikā mātā “ayaṃ me mātā”ti garucittikāravasena na paññāyetha. Sesapadesupi eseva nayo. Sambhedanti saṅkaraṃ mariyādabhedam vā. Yathā ajeḷakātiādīsu ete hi sattā “ayaṃ me mātā”ti vā “mātucchā”ti vā garucittikāravasena na jānanti. Yaṃ vatthum nissāya uppannā, tattheva vippaṭipajjanti. Tasmā upamaṃ āharanto “yathā ajeḷakā”tiādimāha. Navamaṃ.

10. Vassūpanāyikasuttavaṇṇanā

10. Dasamaṃ aṭṭhuppattiyam vuttaṃ. Kataraaṭṭhuppattiyam? Manussānaṃ ujjhāyane. Bhagavatā hi paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni vassūpanāyikā appaṇṇattā ahoṣi. Bhikkhū anibaddhavāsā vassepi utuvassepi yathāsukhaṃ vicariṃsu. Te disvā manussā “kathaṃhi nāma samaṇā sakyaputtiyā hemantampi gimhampi vassampi cārikaṃ carissanti haritāni tiṇāni sammaddantā ekindriyaṃ jīvaṃ viheṭhentā bahū khuddake pāṇe saṅghātaṃ āpādentā. Ime hi nāma aññatitthiyā durakkhātadhammā vassāvāsaṃ allīyissanti saṃkasāyissanti, ime nāma sakuṇā rukkhaggesu kulāvakāni katvā vassāvāsaṃ allīyissanti saṃkasāyissanti”tiādīni vatvā ujjhāyiṃsu. Tamatthaṃ bhikkhū bhagavato ārocesuṃ. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā imaṃ suttaṃ desento paṭhamam tāva “anujānāmi, bhikkhave, vassaṃ upagantu”nti ettakamevāha. Atha bhikkhūnaṃ “kadā nu kho vassaṃ upagantabba”nti uppannaṃ vitakkaṃ sutvā “anujānāmi, bhikkhave, vassāne vassaṃ upagantu”nti āha. Atha kho bhikkhūnaṃ etadahosi - “kati nu kho vassūpanāyikā”ti. Bhagavato etamatthaṃ ārocesuṃ. Taṃ sutvā sakalampi idaṃ suttaṃ desento dvemā, bhikkhavetiādimāha. Tattha vassūpanāyikāti vassūpagamanāni. Purimikāti aparajjugatāya āsāḷhiyā upagantabbā purimakattikapuṇṇamipariyosānā paṭhamā temāsī. Pacchimikāti māsagatāya āsāḷhiyā upagantabbā pacchimakattikapariyosānā pacchimā temāsīti. Dasamaṃ.

Kammakāraṇavaggo paṭthamo.

2. Adhikaraṇavaggavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame balānīti kenatṭhena balāni. Akampiyaṭṭhena balāni nāma, tathā durabhibhavanaṭṭhena anajjhomaddanaṭṭhena ca. Paṭisaṅkhānabalanti paccavekkhaṇabalaṃ. Bhāvanābalanti brūhanabalaṃ vaḍḍhanabalaṃ. Suddhaṃ attānanti idaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. Tatrāti tesu dvīsu balesu. Yamidanti yaṃ idaṃ. Sekhānametaṃ balanti sattannaṃ sekhānaṃ ñāṇabalametam. Sekhaṃhi so, bhikkhave, balaṃ āgammāti sattannaṃ sekhānaṃ ñāṇabalaṃ ārabha sandhāya paṭicca. Pajahatīti maggena pajahati. Pahāyāti iminā pana phalaṃ kathitaṃ. Yaṃ pāpanti yaṃ pāpakaṃ lāmakam. Yasmā panetāni dvepi vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tasmā ettha etadaggaṃ nāgatanti veditabbaṃ.

12. Dutiye satisambojjhaṅgaṃ bhāvetītiādīsu ayaṃ heṭṭhā anāgatānaṃ padānaṃ vasena atthavaṇṇanā - vivekanissitanti vivekaṃ nissitaṃ. Vivekoti vivittatā. Svāyaṃ tadaṅgaviveko vikkhambhana-samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇavivekoti pañcavidho. Tasmim pañcavidhe viveke. Vivekanissitanti tadaṅgavivekanissitaṃ, samucchedavivekanissitaṃ, nissaraṇavivekanissitañca satisambojjhaṅgaṃ bhāvetīti ayamatto veditabbo. Tathā hi satisambojjhaṅgabhāvanānuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitaṃ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṃ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaṃ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṃ satisambojjhaṅgaṃ bhāveti. Pañcavidhavivekanissitampī eke. Te hi na kevalaṃ balavavipassanāmaggaṃ phalakkhaṇesuyeva bojjhaṅge uddharanti, vipassanāpāda-kakasiṇajjhānānāpānāsūbhābrahmavihārajjhānesupi uddharanti, na ca paṭisiddhā atthakathācariyehi. Tasmā tesāṃ matena etesaṃ jhānānaṃ pavattikkhaṇe kiccato eva vikkhambhanavivekanissitaṃ. Yathā ca “vipassanākkhaṇe ajjhāsayato nissaraṇavivekanissita”nti vuttaṃ, evaṃ “paṭippassaddhivivekanissitampi bhāvetī”ti vuttaṃ vaṭṭati. Esa nayo virāganissitantiādīsu. Vivekatthā eva hi virāgādayo.

Kevalaṃ hettha vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha pariccāgavossaggoti vipassanākkhaṇe ca tadaṅgavasena, maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahānaṃ. Pakkhandanavossaggoti vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanaṃ. Tadubhayampi imasmim lokiya-lokuttaramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaṃ satisambojjhaṅgo yathāvuttena pakārena kilese pariccajati, nibbānañca pakkhandati. Vossaggapariṇāminti iminā pana sakalena vacanena vossaggatthaṃ pariṇamantaṃ pariṇatañca, paripaccantaṃ paripakkañcāti idaṃ vuttaṃ hoti. Ayañhi bojjhaṅgabhāvanānuyutto bhikkhu yathā satisambojjhaṅgo kilesa-pariccāgavossaggatthaṃ nibbānapakkhandanavossaggatthañca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naṃ bhāvetīti. Esa nayo sesambojjhaṅgesu.

Idha pana nibbānaṃyeva sabbasaṅkhatehi vivittatā viveko, sabbesaṃ virāgabhāvato virāgo, nirodhabhāvato nirodhoti vuttaṃ. Maggo eva ca vossaggapariṇāmī, tasmā satisambojjhaṅgaṃ bhāveti vivekaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattiyā vivekanissitaṃ, tathā virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ. Tañca kho ariyamaggakkhaṇupattiyā kilesānaṃ samucchedato pariccāgabhāvena ca nibbānapakkhandanabhāvena ca pariṇataṃ paripakkanti ayameva attho daṭṭhabbo. Esa nayo sesambojjhaṅgesu. Iti ime satta bojjhaṅgā lokiya-lokuttaramissakā kathitā. Imesupi dvīsu balesu etadaggabhāvo vuttanayeneva veditabbo.

13. Tatiye vivicceva kāmehiādīnaṃ catunnaṃ jhānānaṃ pāliattho ca bhāvanānayo ca sabbo sabbākārena visuddhimagge vitthāritoyeva. Imāni pana cattāri jhānāni eko bhikkhu citte-kaggatthāya bhāveti, eko vipassanāpāda-katthāya, eko abhiññāpāda-katthāya, eko nirodhapāda-katthāya, eko bhavavisesatthāya. Idha pana tānipi vipassanāpāda-kāni adhippetāni. Ayaṃ hi bhikkhu imāni jhānāni samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhāya saṅkhāre sammasitvā hetupaccaya-pariggahaṃ katvā sappaccayaṃ nāmarūpañca vavatthapetvā indriya-balabojjhaṅgāni samodhānetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Evametāni jhānāni lokiya-lokuttaramissakāneva kathitāni. Imasmimpi baladvaye etadaggabhāvo vuttanayeneva veditabbo.

14. Catutthe saṃkhittena ca vitthārena cāti saṃkhittadhammadesanā vitthāradhammadesanā cāti dveveva dhammadesanāti dasseti. Tattha mātikaṃ uddisitivā kathitā desanā saṃkhittadesanā nāma. Tameva mātikaṃ vitthārato vibhajitvā kathitā vitthāradesanā nāma. Mātikaṃ vā ṭhapetvāpi aṭṭhapetvāpi vitthārato vibhajitvā kathitā vitthāradesanā nāma. Tāsu saṃkhittadesanā nāma mahāpaññassa puggalassa vasena kathitā, vitthāradesanā nāma mandapaññassa. Mahāpaññassa hi vitthāradesanā atipapañco viya hoti. Mandapaññassa saṅkhepadesanā sasakassa uppatanaṃ viya hoti, neva antaṃ na koṭiṃ pāpuṇitum sakkoti. Saṅkhepadesanā ca ugghaṭṭitaññussa vasena kathitā, vitthāradesanā itaresaṃ tiṇṇaṃ vasena. Sakalampi hi tepiṭakaṃ saṅkhepadesanā vitthāradesanāti ettheva saṅkhaṃ gacchati.

15. Pañcame yasmiṃ, bhikkhave, adhikaraṇeti vivādādhikaraṇaṃ, anuvādādhikaraṇaṃ, āpattādhikaraṇaṃ, kiccādhikaraṇanti imesaṃ catunnaṃ adhikaraṇānaṃ yasmiṃ adhikaraṇe. Āpanno ca bhikkhūti āpattiṃ āpanno bhikkhu ca. Tasmetanti tasmīṃ etaṃ. Dīghattāyāti dīghaṃ addhānaṃ tiṭṭhanatthāya. Kharattāyāti dāsa-koṇḍa-caṇḍāla-venāti evaṃ kharavācāpavattanatthāya. Vāḷattāyāti paṇi leḍḍudaṇḍādīhi paharaṇavasena kakkhaḷabhāvattāya. Bhikkhū ca na phāsuṃ viharissantīti aññaṃaññaṃ vivādāpanne bhikkhusaṅghe yepi uddesaṃ vā paripucchaṃ vā gahetukāmaṃ padhānaṃ vā anuyuñjitukāmaṃ, te phāsuṃ na viharissantī. Bhikkhusaṅghasmiṃ hi uposathapavāraṇāya ṭhitāya uddesādīhi atthikā uddesādīni gahetuṃ na sakkonti, vipassakānaṃ cittuppādo na ekaggo hoti, tato visesaṃ nibbattetuṃ na sakkonti. Evaṃ bhikkhū ca na phāsuṃ viharissantī. Na dīghattāyātiādīsu vuttapaṭipakkhanayena attho veditabbo.

Idhāti imasmiṃ sāsane. Iti paṭisañcikkhatīti evaṃ paccavekkhati. Akusalaṃ āpannoti ettha akusalanti āpatti adhippetā, āpattiṃ āpannoti attho. Kañcideva desanti na sabbameva āpattiṃ, āpattiyā pana kañcideva desaṃ aññataraṃ āpattinti attho. Kāyenāti karajakāyena. Anattamanoti atuṭṭhacitto. Anattamanavācanti atuṭṭhavācaṃ. Mamevāti maṃyeva. Tatthāti tasmīṃ adhikaraṇe. Accayo accagamāti aparādhō atikkamitvā madditvā gato, ahamevettha aparādhiko. Suṅkadāyakaṃva bhaṇḍasmiṃti yathā suṅkaṭṭhānaṃ pariharitvā nīte bhaṇḍasmiṃ suṅkadāyakaṃ aparādhō abhibhavati, so ca tattha aparādhiko hoti, na rājāno na rājapurisāti attho.

Idaṃ vuttaṃ hoti - yo hi raññaṃ ṭhapitaṃ suṅkaṭṭhānaṃ pariharitvā bhaṇḍaṃ harati, taṃ saha bhaṇḍasakaṭṭhena ānetvā rañño dassenti. Tattha neva suṅkaṭṭhānassa doso atthi, na rañño na rājapurisānaṃ, pariharitvā gatasseva pana doso, evamevaṃ yaṃ so bhikkhu āpattiṃ āpanno, tattha neva āpattiyā doso, na codakassa. Tīhi pana kāraṇehi tasseva bhikkhuno doso. Tassa hi āpattiṃ āpannabhāvenapi doso, codake anattamanatāyapi doso, anattamanassa sato paresaṃ ārocanenapi doso. Codakassa pana yaṃ so taṃ āpattiṃ āpajjantaṃ addasa, tattha doso natthi. Anattamanatāya codanāya pana doso. Tampi amanasikaritvā ayaṃ bhikkhu attanova dosaṃ paccavekkhanto “iti mameva tattha accayo accagamā suṅkadāyakaṃva bhaṇḍasmi”nti evaṃ paṭisañcikkhatīti attho. Dutiyavāre codakassa anattamanatā ca anattamanatāya coditabhāvo cāti dve dosā, tesāṃ vasena “accayo accagamā”ti ettha yojanā kātabbā. Sesamettha uttānamevāti.

16. Chaṭṭhe aññataroti eko apākaṭṭanāmo brāhmaṇo. Yena bhagavā tenupasaṅkamīti yenāti bhummatthe karaṇavacanaṃ. Tasmā yattha bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho veditabbo. Yena vā kāraṇena bhagavā devamanussehi

upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena bhagavā upasaṅkamitabbo? Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sādupalūpabhogaḍhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukkho viya.

Upasaṅkamīti gatoti vuttaṃ hoti. Upasaṅkamitvāti

upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ. Atha vā evaṃ gato tato āsannataraṃ ṭhānaṃ bhagavato samīpasaṅkhātaṃ gantvātipi vuttaṃ hoti.

Bhagavatā saddhiṃ sammodīti yathā ca khamanīyādīni pucchanto bhagavā tena, evaṃ sopi bhagavatā saddhiṃ samappavattamodo ahosi, sītodakaṃ viya uṇhodakena sammoditaṃ ekībhāvaṃ agamāsi. Yāya ca “kacci, bho gotama, khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci bho gotamassa ca sāvakānaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāro”tiādikāya kathāya sammodi, taṃ pītipāmojjasaṅkhātassa sammodassa janānato sammodituṃ yuttabhāvato ca sammodanīyaṃ, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālaṃ sāretuṃ nirantaraṃ pavattetuṃ araharūpato saritabbabhāvato ca sāraṇīyaṃ. Suyyamānasukhato vā sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato sāraṇīyaṃ, tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyanti evaṃ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṃ sāraṇīyaṃ kathaṃ vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhapetvā yenatthena āgato, taṃ pucchitukāmo ekamantaṃ nisīdi.

Ekamantanti bhāvanapuṃsakaniddeso “visamaṃ candimasūriyā parivattantī”tiādīsu viya. Tasmā yathā nisinno ekamantaṃ nisinno hoti, tathā nisīdīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṃ upayogavacanaṃ. Nisīdīti upāvisi. Paṇḍitā hi purisā garuṭṭhānīyaṃ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṃ nisīdanti. Ayaṃ nesaṃ aññataro, tasmā ekamantaṃ nisīdi.

Kathaṃ nisinno pana ekamantaṃ nisinno hotīti? Cha nisajjadose vajjetvā.

Seyyathidaṃ - atidūraṃ, accāsannaṃ, uparivātaṃ, unnatappadesaṃ, atisammukhaṃ atipacchāti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaṃ hoti. Accāsanne nisinno saṅghaṭṭanaṃ karoti. Uparivāte nisinno sarīragandhena bādhati. Unnatappadese nisinno agāravaṃ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṃ āhacca daṭṭhabbaṃ hoti. Atipacchā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaṃ pasāretvā daṭṭhabbaṃ hoti. Tasmā ayampi ete cha nisajjadose vajjetvā nisīdi. Tena vuttaṃ “ekamantaṃ nisīdī”ti.

Etadavocāti duvidhā hi pucchā - agārikapucchā, anagārikapucchā ca. Tattha “kiṃ, bhante, kusalaṃ, kiṃ akusala”nti iminā nayena agārikapucchā āgatā. “Ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandhā”ti iminā nayena anagārikapucchā. Ayaṃ pana attano anurūpaṃ agārikapucchāṃ pucchanto etaṃ “ko nu kho, bho gotama, hetu ko paccayo”tiādivacanaṃ avoca. Tattha hetu paccayoti ubhayampetaṃ kāraṇavevacanameva. Adhammacariyāvisamacariyāhetūti adhammacariyāsaṅkhātāya visamacariyāya hetu, taṃkāraṇā tappaccayāti attho. Tatrāyaṃ padattho - adhammassa cariyā adhammacariyā, adhammakāraṇanti attho. Visamaṃ cariyā, visamassa vā kammassa cariyāti visamacariyā. Adhammacariyā ca sā visamacariyā cāti adhammacariyāvisamacariyā. Etenupāyena sukkapakkhepi attho veditabbo. Atthato panettha adhammacariyāvisamacariyā nāma dasa akusalakammāpathā, dhammacariyāsamacariyā nāma dasa kusalakammāpathāti veditabbā.

Abhikkantaṃ, bho gotamāti ettha ayaṃ abhikkantasaddo
khayasundarābhirūpaabbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā, bhante, ratti,
nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho”tiādīsu hi khaye dissati. “Ayaṃ
imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”tiādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ;
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. -

Ādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ, bhante”tiādīsu abbhanumodane. Idhāpi
abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu, bho gotamāti
vuttaṃ hotīti veditabbaṃ.

“Bhaye kodhe pasaṃsāyaṃ, turite kotūhalacchare;
Hāse soke pasāde ca, kare āmeḍitaṃ budho”ti. -

Iminā ca lakkhaṇena idha pasādavasena pasaṃsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti
veditabbo. Atha vā abhikkantanti abhikkantaṃ atiiṭṭhaṃ atimanāpaṃ, atisundaranti
vuttaṃ hoti.

Tattha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi, ekena attano pasādaṃ.
Ayañhettha adhippāyo - abhikkantaṃ, bho gotama, yadidaṃ bhoto gotamassa
dhammadesanā, abhikkantaṃ yadidaṃ bhoto gotamassa dhammadesanaṃ āgama
mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanaṃ dve dve atthe sandhāya thometi -bhoto
gotamassa vacanaṃ abhikkantaṃ dosanāsanato, abhikkantaṃ guṇādhigamanato,
tathā saddhājananato, paññājananato, sātthato, sabyañjanato, uttānapadato,
gambhīratthato, kaṇṇasukhato, hadayaṅgamato, anattukkaṃsanato,
aparavambhanato, karuṇāsīlatato, paññāvadātato, āpātharamaṇīyato,
vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmaṃsiyamānahitatoti evamādīhi
yojetabbaṃ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha nikkujjīti
adhomukhaṭṭhapitaṃ, heṭṭhāmukhajātaṃ vā. Ukkujjeyyāti uparimukhaṃ kareyya.
Paṭicchannanti tiṇapaṇṇādichāditaṃ. Vivareyyāti ugghāṭeyya. Mūḷhassāti
disāmūḷhassa. Maggaṃ ācikkheyyāti hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya.
Andhakāreti kālapakkhacātuddasāḍḍharattaghanavanasanḍameghapaṭalehi
caturaṅge tame. Ayaṃ tāva anuttānapadattho.

Ayaṃ pana adhippāyayanā - yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ
saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentena,
yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evaṃ kassapassa bhagavato sāsanaantaradhānato
pabhuti micchādīṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena, yathā mūḷhassa
maggaṃ ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāmaggaṃ paṭipannassa me
saggamokkhamaggaṃ āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evaṃ
mohandhakāre nimuggassa me buddhādiratanarūpāni apassato
tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṃsakadesanāpajjotadhāraṇena mayhaṃ bhotā
gotamena etehi pariyāyehi pakāsitattā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṃ
karonto esāhantiādīmāha. Tattha esāhanti eso ahaṃ. Bhavantaṃ gotamaṃ saraṇaṃ
gacchāmīti bhavaṃ me gotamo saraṇaṃ parāyaṇaṃ aghassa tātā hitassa ca
vidhātāti iminā adhippāyena bhavantaṃ gotamaṃ gacchāmi bhajāmi sevāmi

payirupāsāmi, evaṃ vā jānāmi bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnaṃ gati attho, buddhipi tesaṃ attho. Tasmā gacchāmīti imassa jānāmi bujjhāmīti ayamattho vutto.
Dhammañca bhikkhusaṅghañcāti ettha pana adhigatamagge sacchikatanirodhe yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne ca catūsu apāyesu apatamāne dhāretīti dhammo. So atthato ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañhetam - “yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesaṃ aggamakkhāyatī”ti vitthāro. Na kevalañca ariyamaggo ceva nibbānañca, apica kho ariyaphalehi saddhiṃ pariyattidhammopi. Vuttañhetam chattamāṇavakavimāne -

“Rāgavirāgamanejamasokaṃ, dhammamasāṅkhatamappaṭikūlaṃ;
Madhuramimaṃ paguṇaṃ suvivhattaṃ, dhammamimaṃ
saraṇatthamupehī”ti.

Ettha rāgavirogoti maggo kathito. Anojamasokanti phalaṃ. Dhammamasāṅkhatanti nibbānaṃ. Appaṭikūlaṃ madhuramimaṃ paguṇaṃ suvivhattanti piṭakattayena vibhattā sabbadhammakkhandaṭṭi. Diṭṭhisīlasaṅghātena saṃhatoti saṅgho. So atthato aṭṭhaariyapuggalasamūho. Vuttañhetam tasmiyeva vimāne -

“Yattha ca dinnamahapphalaṃ, catūsu sucīsu purisayugesu;
Aṭṭha ca puggaladhammasā te, saṅghamimaṃ saraṇatthamupehī”ti.

Bhikkhūnaṃ saṅgho bhikkhusaṅgho. Ettāvatā brāhmaṇo tīṇi saraṇagamanāni paṭivedesi.

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthaṃ saraṇaṃ, saraṇagamaṇaṃ, yo ca saraṇaṃ gacchati, saraṇagamanappabhedo, saraṇagamanaphalaṃ, saṃkilesa, bhedoti ayaṃ vidhi veditabbo.

Seyyathidaṃ - padatthato tāva hiṃsatīti saraṇaṃ, saraṇagatānaṃ teneva saraṇagamanena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ duggatiparikilesaṃ hanati vināsetīti attho, ratanattayasassevetam adhivacanaṃ. Atha vā hite pavattanena ahitā ca nivattanena sattānaṃ bhayaṃ hiṃsatīti buddho, bhavakantārā uttāraṇena lokassa assāsadānena ca dhammo, appakānampi kāraṇaṃ vipulaphalapaṭilābhakaraṇena saṅgho. Tasmā imināpi pariyāyena ratanattayaṃ saraṇaṃ. Tappasādataggarutāhi vihatakiṇeso tapparāyaṇatākārapavatto cittuppādo saraṇagamaṇaṃ.
Taṃsamaṅgīsatto saraṇaṃ gacchati, vuttappakārena cittuppādena “etāni me tīṇi ratanāni saraṇaṃ, etāni parāyaṇa”nti evaṃ upetīti attho. Evaṃ tāva saraṇaṃ saraṇagamaṇaṃ yo ca saraṇaṃ gacchati idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Saraṇagamanappabhede pana duvidhaṃ saraṇagamaṇaṃ lokuttaraṃ lokiyañcāti. Tattha lokuttaraṃ diṭṭhasaccānaṃ maggakkhaṇe saraṇagamanupakkilesasamucchedena ārammaṇato nibbānārammaṇaṃ hutvā kiccato sakalepi ratanattaye ijjhati. Lokaṃ puthujjanānaṃ saraṇagamanupakkilesavikkhambhanaṃ ārammaṇato buddhādiguṇārammaṇaṃ hutvā ijjhati. Taṃ atthato buddhādīsu vatthūsu saddhāpaṭilābho, saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhi dasasu puñṇakiriyāvattthūsu diṭṭhijukammanti vuccati.

Tayidaṃ catudhā pavattati attasanniyyātanena tapparāyaṇatāya sissabhāvūpagamaṇena paṇipātenāti. Tattha attasanniyyātanaṃ nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ attānaṃ buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṅghassā”ti evaṃ buddhādīnaṃ attapariccajanaṃ. Tapparāyaṇatā nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ

buddhaparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṅghaparāyaṇo iti maṃ dhārethā”ti evaṃ tapparāyaṇabhāvo. Sissabhāvūpagamaṇaṃ nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ buddhassa antevāsiko, dhammassa, saṅghassa iti maṃ dhārethā”ti evaṃ sissabhāvūpagamo. Paṇipāto nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ abhivādana-paccuṭṭhāna-añjalikamma-sāmīcikkammaṃ buddhādīnaṃyeva tiṇṇaṃ vatthūnaṃ karomi iti maṃ dhārethā”ti evaṃ buddhādīsu paramanipaccakāro. Imesañhi catunnampi ākārānaṃ aññatarampi karontena gahitaṃyeva hoti saraṇagamaṇaṃ.

Apica “bhagavato attānaṃ pariccajāmi, dhammassa, saṅghassa attānaṃ pariccajāmi, jīvitaṃ pariccajāmi, pariccattoyeva me attā, pariccattaṃyeva me jīvitaṃ, jīvitapariyantikaṃ buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, buddho me saraṇaṃ leṇaṃ tāṇa”nti evampi attasanniyyātanaṃ veditabbaṃ. “Satthārañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ, sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ, sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyya”nti evampi mahākassapassa saraṇagamane viya sissabhāvūpagamaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

“So ahaṃ vicarissāmi, gāmaṃ gāmaṃ purā purā;
Namassamāno sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammata”nti.

Evampi āḷavakādīnaṃ saraṇagamaṇaṃ viya tapparāyaṇatā veditabbā. “Atha kho brahmāyu brāhmaṇo uṭṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā bhagavato pādesu sirasā nipatitvā bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmañca sāveti - ‘brahmāyu ahaṃ, bho gotama, brāhmaṇo; brahmāyu ahaṃ, bho gotama, brāhmaṇo’”ti evampi paṇipāto veditabbo.

So panesa ñātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamaṇaṃ hoti, na itarehi. Setṭhavaseneva hi saraṇaṃ gaṇhāti, setṭhavasena ca bhijjati. Tasmā yo sākīyo vā koliyo vā “buddho amhākaṃ ñātako”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā “samaṇo gotamo rājapūjito mahānubhāvo avandiyamāno anattampi kareyyā”ti bhayena vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā bodhisattakāle bhagavato santike kiñci uggahitaṃ saramāno buddhakāle vā -

“Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammaṃ payojaye;
Catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”ti. -

Evarūpaṃ anusāsaniṃ uggahetvā “ācariyo me”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo pana “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyo”ti vandati, teneva gahitaṃ hoti saraṇaṃ.

Evaṃ gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitampi ñātiṃ “ñātako me aya”nti vandato saraṇagamaṇaṃ na bhijjati, pageva apabbajitaṃ. Tathā rājānaṃ bhayavasena vandato. So hi raṭṭhapūjitattā avandiyamāno anattampi kareyyāti. Tathā yaṃ kiñci sippaṃ sikkhāpakaṃ titthiyaṃ “ācariyo me aya”nti vandatopi na bhijjatīti evaṃ saraṇagamaṇappabhedo veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamaṇassa cattāri sāmāññaphalāni vipākaphalaṃ, sabbadukkhakkhaya ānisaṃsaphalaṃ. Vuttañhetvaṃ -

“Yo ca buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṃ gato;

Cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati.

“Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ;
Ariyañcaṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ.

“Etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ, etaṃ saraṇamuttamaṃ;
Etaṃ saraṇamāgamma, sabbadukkhā pamuccatī”ti.

Apica niccato anupagamanādivasenapetassa ānisaṃsaphalaṃ veditabbaṃ.
Vuttañhetuṃ -

“Aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo kañci
saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya, sukhato upagaccheyya, kañci dhammaṃ attato
upagaccheyya, mātaraṃ jīvītā voropeyya, pitaraṃ, arahantaṃ jīvītā voropeyya,
paduṭṭhacitto tathāgatassa lohitaṃ uppādeyya, saṅghaṃ bhindeyya, aññaṃ
satthāraṃ uddiseyya, netuṃ tñānaṃ vijjatī”ti.

Lokiyassa pana saraṇagamanassa bhavasampadāpi bhogasampadāpi phalameva.
Vuttañhetuṃ -

“Ye keci buddhaṃ saraṇaṃ gatāse,
Na te gamissantī apāyabhūmiṃ;
Pahāya mānusaṃ dehaṃ,
Devakāyaṃ paripūressantī”ti.

Aparampi vuttaṃ -

“Atha kho sakko devānamindo asītiyā devatāsahashehi saddhiṃ yenāyasmā
mahāmoggallāno tenupasaṅkami...pe... ekamantaṃ tñitaṃ kho sakkaṃ
devānamindaṃ āyasmā mahāmoggallāno etadavoca - ‘sādhu kho, devānaminda,
buddhasaraṇagamanā hoti. Buddhasaraṇagamanahetu kho devānaminda
evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ
upapajjanti. Te aññe deve dasahi tñānehi adhigaṇhanti dibbena āyunā dibbena
vaṇṇena sukhena yasena ādhipateyyena dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi
phoṭṭhabbehī”ti.

Eseva nayo dhamme saṅghe ca. Apica velāmasuttādivasenāpi saraṇagamanassa
phalaviseso veditabbo. Evaṃ saraṇagamanaphalaṃ veditabbaṃ.

Tattha lokiyasaraṇagamanā tisu vatthūsu aññāṇasaṃsayamicchāññānādīhi
saṃkilissati, na mahājūtikaṃ hoti na mahāvippaṇāsaṃ. Lokuttarassa natthi saṃkilesa.
Lokiyassa ca saraṇagamanassa duvidho bhedo sāvajjo anavajjo ca. Tattha sāvajjo
aññasatthārādīsu attasanniyyātanādīhi hoti, so anīṭṭhaphalo. Anavajjo kālakiriyāya, so
avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana nevatthi bhedo. Bhavantarepi hi ariyasāvako
aññaṃ satthāraṃ na uddisatīti evaṃ saraṇagamanassa saṃkilesa ca bhedo ca
veditabbo.

Upāsakaṃ maṃ bhavaṃ gotamo dhāretūti maṃ bhavaṃ gotamo “upāsako aya”nti
evaṃ dhāretu, jānātūti attho. Upāsakavidhikosallatthaṃ panettha ko upāsako, kasmā
upāsakoti vuccati, kimassa sīlaṃ, ko ājīvo, kā vipatti, kā sampattīti idaṃ pakiṇṇakaṃ
veditabbaṃ.

Tattha ko upāsakoti yo koci saraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhetam -

“Yato kho, mahānāma, upāsako buddham saraṇam gato hoti, dhammam saraṇam gato, saṅgham saraṇam gato hoti. Ettāvatā kho, mahānāma, upāsako hoti”ti.

Kasmā upāsakoti. Ratanattayassa upāsanato. So hi buddham upāsatīti upāsako. Dhammam, saṅgham upāsatīti upāsakoti.

Kimassa sīlanti. Pañca veramaṇiyo. Yathāha -

“Yato kho, mahānāma, upāsako pāṇātipātā paṭivirato hoti, adinnādānā, kāmesumicchācārā, musāvādā, surāmerayamajjappamādaṭṭhānā paṭivirato hoti. Ettāvatā kho, mahānāma, upāsako sīlavā hoti”ti.

Ko ājīvoti. Pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvikakappanam. Vuttañhetam -

“Pañcimā, bhikkhave, vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca. Satthavaṇijjā, sattavaṇijjā, maṃsavaṇijjā, majjavaṇijjā, visavaṇijjā. Imā kho, bhikkhave, pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā”ti.

Kā vipattīti. Yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Apica yāya esa caṇḍālo ceva hoti malañca patikuṭṭho ca, sāpi tassa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha -

“Pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakacaṇḍālo ca hoti upāsakamalañca upāsakapatikuṭṭho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti, maṅgalaṃ pacceti no kammaṃ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ pariyesati, tattha ca pubbakāraṃ karotī”ti.

Kā sampattīti. Yā cassa sīlasampadā ca ājīvasampadā ca, sā sampatti. Ye cassa ratanabhāvādikarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha -

“Pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakaratanāñca hoti upāsakapadumañca upāsakapuṇḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti, kammaṃ pacceti no maṅgalaṃ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ gavesati, idha ca pubbakāraṃ karotī”ti.

Ajjataggeti ettha ayaṃ aggasaddo ādikoṭikoṭṭhāsasetṭhesu dissati. “Ajjatagge samma, dovārika, āvarāmi dvāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīna”ntiādīsu hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya. Ucchaggaṃ veḷagga”ntiādīsu koṭiyam. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā, anujānāmi, bhikkhave, viharaggena vā parivenaggena vā bhājetu”ntiādīsu koṭṭhāse. “Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā...pe... tathāgato tesam aggamakkhāyatī”tiādīsu seṭṭhe. Idha panāyaṃ ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṃ ādim katvāti evamettha attho veditabbo. Ajjatanti ajjabhāvaṃ. Ajjadaggeti vā pāṭho, dakāro padasandhikaro, ajja aggaṃ katvāti attho.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṃ, yāva me jīvitam pavattati, tāva upetaṃ, anaññasatthukaṃ tīhi saraṇagamanehi saraṇam gataṃ upāsakaṃ kappiyakāraṃ maṃ bhavaṃ gotamo dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsam chindeyya, neva buddham “na buddho”ti vā dhammam “na dhammo”ti vā saṅgham

“na saṅgho”ti vā vadeyyanti evaṃ attasanniyyātanena saraṇaṃ gantvā catūhi ca paccayehi pavāretvā uṭṭhāyāsanaṃ bhagavantaṃ abhivādetvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā pakkāmaṃti.

17. Sattame jāṇussoṇīti jāṇussoṇīthānantaraṃ kira nāmekam ṭhānantaraṃ, taṃ yena kulena laddhaṃ, taṃ jāṇussoṇikulanti vuccati. Ayaṃ tasmim kule jātattā rañño santike ca laddhajāṇussoṇisakkārattā jāṇussoṇīti vuccati. Tenupasaṅkamīti “samaṇo kira gotamo paṇḍito byatto bahussuto”ti sutvā “sace so liṅgavibhattikārakādibhedam jānissati, amhehi ñātameva jānissati, aññātaṃ kiṃ jānissati. Ñātameva kathessati, aññātaṃ kiṃ kathessatī”ti cintetvā mānaddhajaṃ paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā mahāparivārehi parivuto yena bhagavā tenupasaṅkami. Katattā ca, brāhmaṇa, akatattā cāti satthā tassa vacanaṃ sutvā “ayaṃ brāhmaṇo idha āgacchanta na jānitukāmo atthagavesī hutvā āgato, mānaṃ pana paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā āgato. Kiṃ nu khvassa yathā pañhassa atthaṃ jānāti, evaṃ kathite vaḍḍhi bhavissati, udāhu yathā na jānātī”ti cintetvā “yathā na jānāti, evaṃ kathite vaḍḍhi bhavissatī”ti ñatvā “katattā ca, brāhmaṇa, akatattā cā”ti āha.

Brāhmaṇo taṃ sutvā “samaṇo gotamo katattāpi akatattāpi niraye nibbattiṃ vadati, idaṃ ubhayakāraṇena ekaṭṭhāne nibbattiya kathitattā dujjānaṃ mahandhakāraṃ, natthi mayhaṃ ettha patitṭhā. Sace panāhaṃ ettakeneva tuṇhī bhaveyyaṃ, brāhmaṇānaṃ majjhe kathanakālepi maṃ evaṃ vadeyyuṃ - ‘tvam samaṇassa gotamassa santikaṃ mānaṃ paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā gatosi, ekavacaneneva tuṇhī hutvā kiñci vattuṃ nāsakkihi, imasmim ṭhāne kasmā kathesi’ti. Tasmā parājītopi aparājitasadiso hutvā puna saggagamanapañhaṃ pucchissāmi”ti cintetvā ko nu kho, bho gotamāti imaṃ dutiyapañhaṃ ārabhi.

Evampi tassa ahosi - “uparipañhena heṭṭhāpañhaṃ jānissāmi, heṭṭhāpañhena uparipañha”nti. Tasmāpi imaṃ pañhaṃ pucchi. Satthā purimanayeneva cintetvā yathā na jānāti, evameva kathento punapi “katattā ca, brāhmaṇa, akatattā cā”ti āha. Brāhmaṇo tasmimpi patitṭhātuṃ asakko “alaṃ, bho, na īdisassa purisassa santikaṃ āgatena ajānitvā gantuṃ vaṭṭati, sakavādaṃ pahāya samaṇaṃ gotamaṃ anuvattitvā mayhaṃ atthaṃ gavesissāmi, paralokamaggaṃ sodhessāmi”ti sannitṭhānaṃ katvā satthāraṃ āyācanta na kho ahantiādimāha. Athassa nihata mānataṃ ñatvā satthā upari desanaṃ vaḍḍhento tena hi, brāhmaṇātiādimāha. Tattha tena hīti kāraṇaniddeso. Yasmā saṃkhittena bhāsitaṃ atthaṃ ajānanto vitthāradesanaṃ yācasi, tasmāti attho. Sesamettha uttānatthamevāti.

18. Atṭhame āyasmāti piyavacanametam. Ānandoti tassa therassa nāmaṃ. Ekaṃsenāti ekantena. Anuviccāti anupavisitvā. Viññūti paṇḍitā. Garahantīti nindanti, avaṇṇaṃ bhāsanti. Sesamettha navame ca sabbaṃ uttānatthameva.

20. Dasame dunnikkhittaṇca padabyañjananti uppaṭipāṭiya gahitapāḷipadameva hi atthassa byañjanattā byañjananti vuccati. Ubhayametam pāḷiyāva nāmaṃ. Attho ca dunnītoti parivattetvā uppaṭipāṭiya gahitā atṭhakathā. Dunnikkhittassa, bhikkhave, padabyañjanassa atthopi dunnayo hotīti parivattetvā uppaṭipāṭiya gahitāya pāḷiyā atṭhakathā nāma dunnayā dunnihārā dukkathā nāma hoti. Ekādasame vuttapaṭipakkhanayena attho veditabboti.

Adhikaraṇavaggo dutiyo.

3. Bālavaggavaṇṇanā

22. Tatiyassa paṭhame accayaṃ accayato na passatīti “aparajjhivā aparaddhaṃ mayā”ti attano aparādhāṃ na passati, aparaddhaṃ mayāti vatvā daṇḍakammaṃ āharitvā na khamāpetīti attho. Accayaṃ desentassāti evaṃ vatvā daṇḍakammaṃ āharitvā khamāpentassa. Yathādhammaṃ nappaṭiggaṇhātīti “puna evaṃ na karissāmi, khamatha me”ti vuccamāno accayaṃ imaṃ yathādhammaṃ yathāsabhāvaṃ na paṭiggaṇhāti. “Ito paṭṭhāya puna evarūpaṃ mā akāsi, khamāmi tuyha”nti na vadati. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayeneva veditabbo.

23. Dutiye abbhācikkhantīti abhibhavitvā ācikkhanti, abhūtena vadanti. Dosantaroti antare patitadoso. Evarūpo hi “natthi samaṇassa gotamassa uttarimanussadhammo”tiādīni vadanto sunakkhatto viya tathāgataṃ abbhācikkhati. Saddho vā duggahitenāti yo hi ñāṇavirahitāya saddhāya atisaddho hoti muddhappasanno, sopi “buddho nāma sabbalokuttaro, sabbe tassa kesādayo bāṭṭiṃsa koṭṭhāsā lokuttarāyevā”tiādīnā nayena duggahitaṃ gaṇhitvā tathāgataṃ abbhācikkhati. Tatiyaṃ uttānatthamevāti.

25. Catutthe neyyatthaṃ suttantanti yassa attho netabbo, taṃ netabbatthaṃ suttantaṃ. Nītattho suttantoti dīpetīti kathitattho ayaṃ suttantoti vadati. Tattha “ekapuggalo, bhikkhave, dveme, bhikkhave, puggalā, tayome, bhikkhave, puggalā, cattārome, bhikkhave, puggalā”ti evarūpo suttanto neyyattho nāma. Ettha hi kiñcāpi sammāsambuddhena “ekapuggalo, bhikkhave”tiādi vuttaṃ, paramatthato pana puggalo nāma natthīti evamassa attho netabova hoti. Ayaṃ pana attano bālatāya nītattho ayaṃ suttantoti dīpeti. Paramatthato hi puggale asati na tathāgato “ekapuggalo, bhikkhave”tiādīni vadeyya. Yasmā pana tena vuttaṃ, tasmā paramatthato atthi puggaloti gaṇhanto taṃ neyyatthaṃ suttantaṃ nītattho suttantoti dīpeti. Nītatthanti aniccaṃ dukkhaṃ anattāti evaṃ kathitatthaṃ. Ettha hi aniccameva dukkhameva anattāyevāti attho. Ayaṃ pana attano bālatāya “neyyattho ayaṃ suttanto, atthamassa āharissāmī”ti “niccaṃ nāma atthi, sukhaṃ nāma atthi, attā nāma atthi”ti gaṇhanto nītatthaṃ suttantaṃ neyyattho suttantoti dīpeti nāma. Pañcamaṃ uttānatthamevāti.

27. Chaṭṭhe paṭicchannakammantassāti pāpakammaṃ. Pāpaṃ hi paṭicchādetvā karonti. No cepi paṭicchādetvā karonti, pāpakammaṃ paṭicchannamevāti vuccati. Nirayoti sahokāsakā khandhā. Tiracchānayaṇiyaṃ khandhāva labbhanti. Sattamaṭṭhamāni uttānatthāneva.

30. Navame paṭiggāhāti paṭiggāhakā, dussīlaṃ puggalaṃ dve ṭhānāni paṭiggaṇhantīti attho.

31. Dasame atthavaseti kāraṇāni. Araññavanapatthānīti araṇṇāni ca vanapatthāni ca. Tattha kiñcāpi abhidhamme nippariyāyena “nikkhamitvā bahi indakhilā, sabbametaṃ araṇṇa”nti vuttaṃ, tathāpi yaṃ taṃ “pañcadhanusatikaṃ pacchima”nti āraṇṇakaṇṇanipphādaṃ senāsanaṃ vuttaṃ, tadeva adhippetanti veditabbaṃ. Vanapatthanti gāmantāṃ atikkamitvā manussānaṃ anupacāraṭṭhānaṃ, yattha na kasīyati na vapīyati. Pantānīti pariyaṇṭāni atidūrāni, diṭṭhadhammasukhavihāraṇi lokiyalokuttaraṃ phāsuvihāraṃ. Pacchimañca janataṃ anukampamānoti pacchime mama sāvake anukampanto.

32. Ekādasame vijjābhāgiyāti vijjakoṭṭhāsikā. Samathoti cittekaggaṭā. Vipassanāti saṅkhārapariggāhakaññaṃ. Kamatthamanubhotīti katamaṃ atthaṃ ārādheti sampādeti paripūreti. Cittaṃ bhāvīyatīti maggacittaṃ bhāvīyati brūhīyati vaḍḍhīyati. Yo rāgo, so pahīyatīti yo rajjanakavasena rāgo, so pahīyati. Rāgo hi maggacittassa paccanīko, maggacittaṃ rāgassa ca. Rāgakkhaṇe maggacittaṃ natthi, maggacittakkhaṇe rāgo natthi. Yadā pana rāgo uppajjati, tadā maggacittassa uppattiṃ nivāreti, padaṃ pacchindati. Yadā pana maggacittaṃ uppajjati, tadā rāgaṃ samūlakaṃ ubbaṭṭetvā samugghātentameva uppajjati. Tena vuttaṃ - “rāgo pahīyatī”ti.

Vipassanā, bhikkhave, bhāvitāti vipassanāññaṃ brūhitam vaḍḍhitam. Paññā bhāvīyatīti maggapaññā bhāvīyati brūhīyati vaḍḍhīyati. Yā avijjā, sā pahīyatīti atṭhasu ṭhānesu vaṭṭamūlikā mahāavijjā pahīyati. Avijjā hi maggapaññāya paccanīkā, maggapaññā avijjāya. Avijjākkhaṇe maggapaññā natthi, maggapaññākkhaṇe avijjā natthi. Yadā pana avijjā uppajjati, tadā maggapaññāya uppattiṃ nivāreti, padaṃ pacchindati. Yadā maggapaññā uppajjati, tadā avijjaṃ samūlakaṃ ubbaṭṭetvā samugghātayamānāva uppajjati. Tena vuttaṃ - “avijjā pahīyatī”ti. Iti maggacittaṃ maggapaññāti dvepi sahaṇādhānāva kathitā.

Rāgupakkiliṭṭhaṃ vā, bhikkhave, cittaṃ na vimuccatīti rāgena upakkiliṭṭhattā maggacittaṃ na vimuccatīti dasseti. Avijjupakkiliṭṭhā vā paññā na bhāvīyatīti avijjāya upakkiliṭṭhattā maggapaññā na bhāvīyatīti dasseti. Iti kho, bhikkhave, evaṃ kho, bhikkhave. Rāgavirāgā cetovimuttīti rāgassa khayavirāgena cetovimutti nāma hoti. Phalasamādhissetaṃ nāma. Avijjāvirāgā paññāvimuttīti avijjāya khayavirāgena paññāvimutti nāma hoti. Imasmiṃ sutte nānākkhaṇikā samādhivipassanā kathitāti.

Bālavaggo tatiyo.

4. Samacittavaggavaṇṇanā

33. Catutthassa paṭhame asappurisabhūmīti asappurisānaṃ paṭiṭṭhānaṭṭhānaṃ. Sappurisabhūmiyampi eseva nayo. Akataññūti kataṃ na jānāti. Akatavedīti kataṃ pākaṭaṃ katvā na jānāti. Upaññātanti vaṇṇitaṃ thomitaṃ pasatthaṃ. Yadidanti yā ayaṃ. Akataññūtā akataveditāti parena katassa upakārassa ajānanañceva pākaṭaṃ katvā ajānanañca. Kevalāti sakalā. Sukkapakkhepi vuttanayeneva attho veditabbo.

34. Dutiye mātu ca pitu cāti janakamātu ca janakapitu ca. Ekena, bhikkhave, aṃsena mātaraṃ parihareyyāti ekasmiṃ aṃsakūṭe ṭhapetvā mātaraṃ paṭijaggeyya. Ekena aṃsena pitaraṃ parihareyyāti ekasmiṃ aṃsakūṭe ṭhapetvā pitaraṃ paṭijaggeyya. Vassasatāyuko vassasatājīvīti vassasatāyukakāle jāto sakalaṃ vassasataṃ jīvanto. Idaṃ vuttaṃ hoti - sace putto nāma “mātāpitūnaṃ paṭikarissāmī”ti utṭhāya samuṭṭhāya dakkhiṇe aṃsakūṭe mātaraṃ, vāme pitaraṃ ṭhapetvā vassasatāyuko sakalampi vassasataṃ jīvamāno parihareyya. So ca nesaṃ ucchādanaparimaddananhāpanasambāhanenāti so ca putto nesaṃ mātāpitūnaṃ aṃsakūṭesu ṭhitānaṃyeva duggandhapaṭivīnanatthaṃ sugandhakaraṇena ucchādanena, parissamavinodanattaṃ hatthaparimaddanena, sītuṇhakāle ca uṇhodakasītodakanhāpanena, hatthapādādīnaṃ ākaḍḍhanaparikaḍḍhanasaṅkhātena

sambāhanena upaṭṭhānaṃ kareyya. Te ca tatthevāti te ca mātāpitāro tattheva tassa aṃsakūtesu nisinnāva muttakarīsaṃ cajeyyuṃ. Natveva, bhikkhavi, bhikkhave, evampi natveva mātāpitūnaṃ kataṃ vā hoti paṭikataṃ vā.

Issarādhipacce rajjeti cakkavattirajjaṃ sandhāyevamāha. Āpādakāti vaḍḍhakā anupālakā. Puttā hi mātāpitūhi vaḍḍhitā ceva anupālītā ca. Posakāti hatthapāde vaḍḍhetvā hadayalohitaṃ pāyetvā posakā. Puttā hi mātāpitūhi puṭṭhā bhatā annapānādīhi paṭijaggitā. Imassa lokassa dassetāroti sace hi mātāpitāro jātadivaseyeva puttaṃ pāde gahetvā araññe vā nadiyaṃ vā papāte vā khipeyyuṃ, imasmiṃ loke itṭhānīṭṭhārammaṇaṃ na passeyya. Evaṃ akatvā āpāditattā positattā esa imasmiṃ loke itṭhānīṭṭhārammaṇaṃ mātāpitāro nissāya passatīti tyāssa imassa lokassa dassetāro nāma honti. Samādapetīti gaṇhāpeti. Imasmiṃ sutte saddhāsīlacāgapaññā lokiyalokuttaramissakā kathitā.

Dhammasenāpatisāriputtattherasadisova bhikkhu tesu paṭiṭṭhāpeti nāmāti veditabbo.

35. Tatiye tenupasaṅkamīti so hi brāhmaṇo “samaṇo kira gotamo kathitaṃ vissajjeti, pucchāyassa virajjhaṇaṃ nāma natthi. Ahamassa virajjhanapañhaṃ abhisaṅkharissāmī”ti paṇṭabhojanaṃ bhuñjitvā gabbhadvāraṃ pidahitvā nisinno cintetuṃ ārabhi. Athassa etadahosi - “imasmiṃ tṭhāne uccāsaddamahāsaddo vattati, cittaṃ na ekaggaṃ hoti, bhūmigharaṃ kāressāmī”ti bhūmigharaṃ kāretvā tattha pavisitvā - “evaṃ puṭṭho evaṃ kathessati, evaṃ puṭṭho evaṃ kathessatī”ti ekaṃ gaṇhitvā ekaṃ vissajjento sakaladivasaṃ kiñci passituṃ nāsakkhi. Tassa imināva nīhārena cattāro māsā vītivattā. So catunnaṃ māsānaṃ accayena ubhatokoṭikaṃ pañhaṃ nāma addasa. Evaṃ kirassa ahosi - “ahaṃ samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamitvā ‘kiṃvādī bhava’nti pucchissāmi. Sace ‘kiriyaṇvādī’nti vakkhati, ‘sabbākusalānaṃ nāma tumhe kiriyaṃ vadethā’nti naṃ niggaṇhissāmi. Sace ‘akiriyaṇvādī’nti vakkhati, ‘kusaladhammānaṃ nāma tumhe akiriyaṃ vadethā’nti naṃ niggaṇhissāmi. Idañhi ubhatokoṭikaṃ pañhaṃ puṭṭho neva uggilituṃ sakkhissati na niggituṃ. Evaṃ mama jayo bhavissati, samaṇassa gotamassa parājayo”ti utṭhāya apphoṭetvā bhūmigharā nikkhamma “evarūpaṃ pañhaṃ pucchantena na ekakena gantuṃ vaṭṭatī”ti nagare ghosanaṃ kāretvā sakalanāgarehi parivuto yena bhagavā tenupasaṅkami. Kiṃvādīti kiṃladdhiko. Kimakkhāyīti kiṃ nāma sāvakanāṃ paṭipadaṃ akkhāyīti pucchi. Athassa bhagavā catūhi māsehi pañhaṃ abhisaṅkharitvā “diṭṭho me samaṇassa gotamassa parājayaṇapañho”ti mānaṃ paggayha āgatabhāvaṃ ñatvā ekapadeneva taṃ pañhaṃ bhindanto kiriyaṇvādī cāhaṃ, brāhmaṇātiādīmāha. Atha brāhmaṇo attano mānaṃ apanetvā bhagavantaṃ āyācanto yathākathaṃ paṇṭiādīmāha. Sesamettha uttānatthamevāti.

36. Catutthe dakkhiṇeyyāti dakkhiṇā vuccati dānaṃ, tassa paṭiggahaṇayuttā kati puggalāti pucchati. Sekhoti iminā satta sekkhe dasseti. Ettha ca sīlavantaputhujjanopi sotāpanneva saṅgahito. Āhuneyyā yajamānānaṃ hontīti dānaṃ dadantānaṃ āhunassa arahā dānapaṭiggāhakā nāma hontīti attho. Khettanti vatthu paṭiṭṭhā, puññaṃ viruhanaṭṭhānanti attho.

37. Pañcame pubbārāmeti sāvattitho puratthimadisābhāge ārāme. Migāramātupāsādeti visākhāya upāsikāya pāsāde. Sā hi migāraseṭṭhinā mātutṭhāne tṭhapitattāpi, sabbajetṭhakassa puttassa ayyakaseṭṭhinova samānanāmakattāpi migāramātāti vuccati. Tāya kārīto sahasagabbho pāsādo migāramātupāsādo nāma. Thero tasmīṃ viharati. Tatra kho āyasmā sārīputtoti tasmīṃ pāsāde viharanto dhammasenāpatisāriputtatthero.

Bhikkhū āmantesīti kasmim kāle āmantesi? Kānici hi suttāni purebhatte bhāsītāni atthi, kānici pacchābhatte, kānici purimayāme, kānici majjhimayāme, kānici pacchimayāme. Idam pana samacittapaṭipadāsuttaṃ pacchābhatte bhāsitaṃ. Tasmā sāyanhasamaye āmantesi.

Na kevalaṃ cetam thereneva bhāsitaṃ, tathāgatenāpi bhāsitaṃ. Kattha nisīditvāti? Visākhāya ratanapāsāde nisīditvā. Tathāgato hi paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṃ hoti, tattha tattheva gantvā vasi. Paṭhamaṃ antovassañhi isipatane dhammacakkaṃ pavattetvā aṭṭhārasa mahābrahmakotiyo amatapānaṃ pāyetvā bārāṇasiṃ upanissāya isipatane vasi. Dutiyaṃ antovassaṃ rājagahaṃ upanissāya veḷuvane, tatiyacatutthāni pi tattheva, pañcamaṃ antovassaṃ vesāliṃ upanissāya mahāvane kūṭāgārasālāyaṃ, chaṭṭhaṃ antovassaṃ makulapabbate, sattamaṃ tāvatimsabhavane, aṭṭhamaṃ bhagge susumāragiraṃ nissāya bhesakaḷāvane, navamaṃ kosambiyaṃ, dasamaṃ pālileyyake vanasaṇḍe, ekādasamaṃ nālāyaṃ brāhmaṇagāme, dvādasamaṃ verañjāyaṃ, terasamaṃ cāliyaṃ pabbate, cuddasamaṃ jetavane, pañcadasamaṃ kapilavatthusmiṃ, soḷasamaṃ āḷavakaṃ dametvā caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṃ pāyetvā āḷaviyaṃ, sattarasamaṃ rājagaheya, aṭṭhārasamaṃ cāliyaṃ pabbateya, tathā ekūnavīsatiṃ, vīsatiṃ pana antovassaṃ rājagahameva upanissāya vasi. Evaṃ vīsati vassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṃ hoti, tattha tattheva vasi.

Tato paṭṭhāya pana dve senāsanāni dhuvaparibhogāni akāsi. Katarāni dve? Jetavanañca pubbārāmañca. Kasmā? Dvinnaṃ kulānaṃ guṇamahantatāya. Anāthapiṇḍikassa hi visākhāya ca guṇaṃ sandhāya guṇaṃ paṭicca satthā tāni senāsanāni dhuvaparibhogena paribhuñji. Utuvassaṃ cārikaṃ caritvāpi hi antovasse dvīsuyeva senāsanesu vasati. Evaṃ vasanto pana jetavane rattiṃ vasitvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena sāvattiṃ piṇḍāya pavisitvā pācīnadvārena nikkhamitvā pubbārāme divāvihāraṃ karoti. Pubbārāme rattiṃ vasitvā punadivase pācīnadvārena sāvattiṃ piṇḍāya pavisitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā jetavane divāvihāraṃ karoti. Tasmim pana divase sammāsambuddho jetavaneyeva vasi. Yattha katthaci vasantassa cassa pañcavidhakiccaṃ avijahitameva hoti. Taṃ heṭṭhā vitthāritameva. Tesu kiccesu pacchimayāmakiccaḷāle bhagavā lokaṃ olokento sāvattivāsīnañca samantā ca sāvattiyā gāvutaadḍhayanayanayanaparama tṭhāne aparimāṇaṃ sattānaṃ abhisamayabhāvaṃ addasa.

Tato “kasmim nu kho kāle abhisamayo bhavissatī”ti olokento “sāyanhasamaye”ti disvā “mayi nu kho kathente abhisamayo bhavissati, sāvake kathente bhavissatī”ti “sāriputtatthere kathente bhavissatī”ti addasa. Tato “kattha nisīditvā kathente bhavissatī”ti olokento “visākhāya ratanapāsāde nisīditvā”ti disvā “buddhānaṃ nāma tayo sāvakasannipātā honti, aggasāvakānaṃ eko. Tesu ajja dhammasenāpatisāriputtattherassa sāvakasannipāto bhavissatī”ti addasa. Disvā pātova sarīrapaṭijaggaṇaṃ katvā nivatthanivāsano sugatacīvaraṃ pārupitvā selamayapattaṃ ādāya bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisitvā piṇḍāya caranto bhikkhusaṅghassa sulabhapiṇḍapātaṃ katvā vātappahatā viya nāvā paṭinivattitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā bahidvāre aṭṭhāsi. Tato asīti mahāsāvaka bhikkhuniparisā upāsakaparisā upāsikāparisāti catasso parisā satthāraṃ parivārayiṃsu.

Satthā sāriputtattheraṃ āmantesi - “sāriputta, tayā pubbārāmaṃ gantum vaṭṭati,

tava ca parisam gahetvā gacchāhī”ti. “Sādhū, bhante”ti thero attano parivārehi pañcahi bhikkhusatehi parivuto pubbārāmaṃ agamāsi. Eteneva niyāmena asīti mahāsāvake pubbārāmaṃ pesetvā sayam ekena ānandatthereneva saddhiṃ jetavanaṃ agamāsi. Ānandattheropi vihāre satthu vattaṃ katvā vanditvā “pubbārāmaṃ gacchāmi, bhante”ti āha. Evaṃ karohi ānandāti. Satthāraṃ vanditvā tattheva agamāsi. Satthā ekakova jetavane ohīno.

Taṃ divasañhi catasso parisā therasseva dhammakathaṃ sotukāmā ahesuṃ. Kosalamahārājāpi balakāyena parivuto pubbārāmaṃ gato. Tathā pañcasataupāsakaparivāro anāthapiṇḍiko. Visākhā pana mahāupāsikā dvīhi jaṅghasahashehi parivuto agamāsi. Sattapaṇṇāsāya kulasatasahassānaṃ vasanaṭṭhāne sāvattinagare gehapālakadārake ṭhapetvā sesajano gandhacuṇṇamālādīni gahetvā pubbārāmaṃ agamāsi. Catūsu dvāragāmesu gāvutaadḍhayanayanaparamaṭṭhāne sabbeyeva manuṣṣā gandhacuṇṇamālādihatthā pubbārāmaṃ agamaṃsu. Sakalavihāro missakapupphehi abhikiṇṇo viya ahosi.

Dhammasenāpatisāriputtattheropi kho vihāraṃ gantvā vihārapariveṇe aṅgaṇaṭṭhāne aṭṭhāsi. Bhikkhū therassa āsanaṃ paññāpayiṃsu. Thero tattha nisīditvā upaṭṭhakattherena vatte kate bhikkhusaṅghassa ovādaṃ katvā gandhakuṭiṃ pavisitvā samāpattiṃ appetvā nisīdi. So paricchinnakālavasena samāpattito vuṭṭhāya aciravatiṃ gantvā rajojallaṃ pavāhetvā paṭippassaddhadaratho otiṇṇatittheneva uttaritvā nivatthanivāsano saṅghāṭiṃ pārupitvā aṭṭhāsi. Bhikkhusaṅghopi sammukhasammukhaṭṭhānena otaritvā sarīre rajojallaṃ pavāhetvā paccuttaritvā theram parivārayiṃsu. Antovihārepi therassa dhammasanaṃ paññāpayiṃsu. Catassopi parisā attano attano okāsaṃ ñatvā maggaṃ ṭhapetvā nisīdiṃsu. Sāriputtattheropi pañcabhikkhusataparivāro dhammasabhaṃ āgantvā sīhamatthakappaṭiṭṭhite samussitasetacchatte ratanapallaṅke cittabījaniṃ gahetvā puratthābhimukho nisīdi. Nisīditvā parisam oloketvā - “mahatī vatāyaṃ parisā, imissā na appamattikā parittakadhammadesanā anucchavikā, kataradhammadesanā nu kho anucchavikā bhavissatī”ti tīṇi piṭakāni āvajjamāno imaṃ saṃyojanapariyāya dhammadesanaṃ addasa.

Evaṃ desanaṃ sallakkhetvā taṃ desetukāmo bhikkhū āmantesi āvuso, bhikkhavi. Āvusoti hi avatvā, bhikkhavi vacanaṃ buddhālāpo nāma hoti, ayaṃ paṇāyasmā “dasabalena samānaṃ ālapanam na karissāmī”ti satthu gāravavasena sāvakālāpaṃ karonto, “āvuso bhikkhave”ti āha. Etadavocāti etaṃ “ajjhattasaṃyojanañca, āvuso, puggalaṃ desessāmi bahiddhāsaṃyojanañcā”ti dhammadesanāpadaṃ avoca.

Tasmiṃ pana ratanapāsāde adhivattho eko sotāpanno devaputto atthi, so buddhehi vā sāvakehi vā desanāya āradhamattāyaveva jānāti - “ayaṃ desanā uttānikā bhavissati, ayaṃ gambhīrā. Ayaṃ jhānanissitā bhavissati, ayaṃ vipassanānissitā. Ayaṃ magganissitā ayaṃ phalanissitā, ayaṃ nibbānanissitā”ti. So tasmimpi divase therena desanāya āradhamattāya evaṃ aññāsi - “yena nīhārena mayhaṃ ayyena dhammasenāpatinā sāriputtattherena desanā āradhā, ayaṃ desanā vipassanāgāḷhā bhavissati, chahi mukhehi vipassanaṃ kathessati. Desanāpariyosāne koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇissanti, sotāpannādīnaṃ pana devamanussānaṃ paricchedo na bhavissati. Desanāya anucchavikaṃ katvā mayhaṃ ayyassa sādhuḥkāraṃ dassāmī”ti devānubhāvena mahantaṃ saddaṃ katvā - “sādhu sādhu ayyā”ti āha.

Devarājena sādhuḥkāre dinne parivārakapāsādasahassee adhivatthā devatā sabbāva sādhuḥkāraṃ adaṃsu. Tāsaṃ sādhuḥkārasaddena sabbā pubbārāme vasanadevatā, tāsaṃ saddena gāvutamatte devatā, tato aḍḍhayojane yojaneti etenupāyena ekacakkavāḷe, dvīsu cakkavāḷesu, tīsu cakkavāḷesūti dasasahasacakkavāḷesu devatā sādhuḥkāramadaṃsu. Tāsaṃ sādhuḥkārasaddena pathaviṭṭhakanāgā ca ākāsaṭṭhakadevatā ca. Tato abbhavalāhakā, uṇhavalāhakā, sītavalāhakā, vassavalāhakā, cātumahārājikā cattāro mahārājāno, tāvatimsā devatā, sakko devarājā, yāmā devatā, suyāmo devarājā, tusitā devatā, santusito devarājā, nimmanarati devatā, sunimmitto devarājā, vasavatti devatā, vasavatti devarājā, brahmapārisajjā, brahmapurohitā, mahābrahmāno, parittābhā, appamāṇābhā, ābhassarā, parittasubhā, appamāṇasubhā, subhakiṇhā, vehapphalā, avihā, atappā, sudassā, sudassī, akaniṭṭhā devatāti asaṇṇe ca arūpāvacarasatte ca ṭhapetvā sotāyatanapavattiṭṭhāne sabbā devatā sādhuḥkāramadaṃsu.

Tato khīṇāsavamahābrahmāno - “mahā vatāyaṃ sādhuḥkārasaddo, pathavitalato paṭṭhāya yāva akaniṭṭhalokaṃ āgato, kimatthaṃ nu kho eso”ti āvajjento “dhammasenāpatisāriputtatthero pubbārāme visākhāya ratanapāsāde nisīditvā saṃyojanapariyāyadhammadesanamārabhi, amhehipi tattha kāyasakkhīhi bhavitum vaṭṭati”ti cintetvā tattha agamaṃsu. Pubbārāmo devatāhi paripuṇṇo, samantā pubbārāmassa gāvutaṃ aḍḍhayojanaṃ, yojananti sakalacakkavāḷaṃ heṭṭhā pathavitalena tiriyaṃ cakkavāḷapariyantena paricchinnam dasahi cakkavāḷasahasseehi sannipatitāhi devatāhi nīrantaramahosi, āragganitudanamatte ṭhāne uparimakoṭṭiyā saṭṭhi devatā sukhumattabhāve māpetvā aṭṭhaṃsu.

Athāyasmā sārīputto “mahantaṃ vatidaṃ halāhalaṃ, kiṃ nu kho eta”nti āvajjento dasasahasacakkavāḷe ṭhitānaṃ devatānaṃ ekacakkavāḷe sannipatitabhāvaṃ addasa. Atha yasmā buddhānaṃ adhiṭṭhānakiccaṃ natthi, parisaparimāṇeneva passanti ceva saddaṇca sāventi. Sāvakānaṃ pana adhiṭṭhānaṃ vaṭṭati. Tasmā thero samāpattiṃ samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhāya mahaggatacittena adhiṭṭhāsi - “cakkavāḷapariyantaṃ parisā sabbāpi maṃ passatu, dhammaṇca me desentassa saddaṃ suṇātū”ti. Adhiṭṭhitakālato paṭṭhāya dakkhiṇajāṇupasse ca cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṇca nisīditvā “dhammasenāpatisāriputtatthero nāma kīdiso dīgho rasso sāmo odāto”ti vattabbakāraṇaṃ nāhosi, sabbesampi sabbadisāsu nisinnānaṃ abhimukheyyeva paññāyittha, nabhamajjhe ṭhitacando viya ahosi. Dhammaṃ desentassāpissa dakkhiṇajāṇupasse ca cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṇca nisinnā sabbe ekakaṃseneva saddaṃ suṇiṃsu.

Evaṃ adhiṭṭhahitvā thero ajjhattasaṃyojanaṇca, āvusoti imaṃ dhammadesanaṃ ārabhi. Tattha ajjhattanti kāmabhavo. Bahiddhāti rūpārūpabhavo. Kiñcāpi hi sattā kāmabhavo appaṃ kālaṃ vasanti kappassa catutthameva koṭṭhāsaṃ, itaresu tīsu koṭṭhāsesu kāmabhavo suṇṇo hoti tuccho, rūpabhavo bahuṃ kālaṃ vasanti, tathāpi tesam yasmā kāmabhavo cutipaṭisandhiyo bahukā honti, appakā rūpārūpabhavesu. Yattha ca cutipaṭisandhiyo bahukā, tattha ālayopi patthanāpi abhilāsopi bahu hoti. Yattha appā, tattha appo. Tasmā kāmabhavo ajjhattaṃ nāma jātaṃ, rūpārūpabhavaṃ bahiddhā nāma. Iti ajjhattasaṅkhāte kāmabhavo chandarāgo ajjhattasaṃyojanaṃ nāma, bahiddhāsaṅkhātesu rūpārūpabhavesu chandarāgo bahiddhāsaṃyojanaṃ nāma. Orambhāgiyāni vā pañca saṃyojanāni ajjhattasaṃyojanaṃ nāma, uddhambhāgiyāni pañca bahiddhāsaṃyojanaṃ nāma. Tatrāyaṃ vacanatto - oraṃ

vuccati kāmādhātu, tattha upapattinipphādanato taṃ oraṃ bhajantīti orambhāgiyāni. Uddhaṃ vuccati rūpārūpadhātu, tattha upapattinipphādanato taṃ uddhaṃ bhajantīti uddhambhāgiyāni.

Evam vuttappabhedena ajjhattasaṃyojanena saṃyutto puggalo ajjhattasaṃyojano, bahiddhāsaṃyojanena saṃyutto puggalo bahiddhāsaṃyojano. Ubhayampi cetam na lokiyassa vaṭṭanissitamahājanassa nāmaṃ. Yesaṃ pana bhavo dvedhā paricchinno, tesaṃ sotāpannasakadāgāmianāgāmīnaṃ ariyasāvakānaṃ etaṃ nāmaṃ. Yathā hi mahāaraññe khadiravanasālavanādīni thambho tulāsaṅghāṭoti nāmaṃ na labhanti, khadiravanaṃ sālavananti nāmameva labhanti. Yādā pana tato rukkhā tiṇhāya kuṭhāriyā chinditvā thambhādisaṅghānena tacchitā honti, tadā thambho tulāsaṅghāṭoti nāmaṃ labhanti. Evamevaṃ aparicchinnaḥ bhavo bahalakilesa puthujjano etaṃ nāmaṃ na labhati, bhavaṃ paricchinditvā kilese tanuke katvā tṭhitā sotāpannādayova labhanti.

Imassa ca panatthassa vibhāvanatthaṃ idaṃ vacchakasālopamaṃ veditabbaṃ. Vacchakasālaṃ hi katvā anto khāṇuke koṭṭetvā vacchake yottehi bandhitvā tesu upanibandhanti, yottesu appahontesu kaṇṇesupi gahetvā tattha vacchake pavesenti, antosālāya okāse appahonte bahi khāṇuke koṭṭetvāpi evameva karonti. Tattha koci antobaddho vacchako bahinipanno hoti, koci bahibaddho antonipanno, koci antobaddho antova nipanno, koci bahibaddho bahiyeva nipanno. Koci antopi abaddhova carati, bahipi abaddhova. Tattha antobaddhassa bahinipannassa bandhanaṃ dīghaṃ hoti. So hi uṇhādipīlito nikkhamitvā bahi vacchakānaṃ abbhantare nipajjati. Bahibaddhe antonipannepi eseva nayo. Yo pana antobaddho antonipanno, tassa bandhanaṃ rassaṃ hoti. Bahibaddhe bahinipannepi eseva nayo. Ubhopi hi te divasampi khāṇukaṃ anuparigantvā tattheva sayanti. Yo pana anto abaddho tattheva vacchakānaṃ antare vicarati. Ayaṃ sīlavā vacchako kaṇṇe gahetvā vacchakānaṃ antare vissatṭho divasampi aññattha agantvā tattheva carati. Bahi abaddhe tattheva vicarantepi eseva nayo.

Tattha vacchakasālā viya tayo bhavā veditabbā. Vacchakasālāyaṃ khāṇukā viya avijjākhāṇuko. Vacchakabandhanayottaṃ viya dasa saṃyojanāni. Vacchakā viya tīsu bhavesu nibbattasattā. Antobaddho bahisayitavacchako viya rūpārūpabhavesu sotāpannasakadāgāmīno. Te hi kiñcāpi tattheva vasanti, saṃyojanaṃ pana tesaṃ kāmāvacarūpanibaddhameva. Kenatṭhena? Appahīnatṭhena. Rūpārūpabhavesu puthujjanopi eteḥ saṅgahito. Sopi hi kiñcāpi tattha vasati, saṃyojanaṃ panassa kāmāvacarūpanibaddhameva. Bahibaddho antosayitavacchako viya kāmāvacare anāgāmī. So hi kiñcāpi kāmāvacare vasati, saṃyojanaṃ panassa rūpārūpabhavūpanibaddhameva. Antobaddho antonipanno viya kāmāvacare sotāpannasakadāgāmīno. Te hi sayampi kāmāvacare vasanti, saṃyojanampi tesaṃ kāmāvacarūpanibaddhameva. Bahibaddho bahinipanno viya rūpārūpabhavesu anāgāmī. So hi sayampi tattha vasati, saṃyojanampissa rūpārūpabhavūpanibaddhameva. Antoabaddho antovicaraṇavacchako viya kāmāvacare khīṇāsavo. Bahiabaddho bahivicaraṇavacchako viya rūpārūpabhavē khīṇāsavo. Saṃyojanesu pana sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāsoti imāni tīṇi gacchantam nivārenti, gataṃ paṭiānenti. Kāmacchando byāpādoti imāni pana dve saṃyojanāni samāpattiyā vā avikkhambhetvā maggena vā asamucchinditvā rūpārūpabhavē nibbattitum na sakkoti.

Katamo cāvusoti idaṃ thero yathā nāma puriso dve ratanapeḷā passe tṭhapetvā

sampattaparisāya dve hatthe pūretvā sattavidham ratanam bhājetvā dadeyya, evaṃ paṭhamam ratanapeḷam datvā dutiyampi tattheva dadeyya. Evamevaṃ “ajjhattasaṃyojanañca, āvuso, puggalam desessāmi bahiddhāsaṃyojanañcā”ti imāni dve padāni mātikāvasena ṭhapetvā idāni aṭṭhavidhāya parisāya bhājetvā dassetuṃ vitthārakatham ārabhi.

Tattha idhāti imasmiṃ sāsane. Sīlavā hotīti catupārisuddhisīlehi sīlasampanno hoti. Iti thero ettāvatā ca kira catupārisuddhisīlam uddisitvā “pātimokkhasaṃvarasaṃvuto”ti iminā tattha jeṭṭhakasīlam vitthāretvā dassesīti dīpavīhāravāsī summatthero āha. Antevāsiko panassa tipīṭakacūḷanāgatthero āha - “ubhayatthāpi pātimokkhasaṃvarova vutto. Pātimokkhasaṃvaroyeva hi sīlam, itarāni pana tīṇi sīlanti vuttaṭṭhānam nāma atthī”ti ananujānanto uttari āha - indriyasaṃvaro nāma chadvārarakkhāmatkameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayupattimattakam, paccayasannissitam paṭiladdhapaccaye “idamattha”nti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakam, nippariyāyena pana pātimokkhasaṃvarova sīlam. Yassa so bhinno, ayaṃ chinnaśīso viya puriso hatthapāde sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayaṃ acchinnaśīso viya puriso jīvitam sesāni puna pākātikāni katvā rakkhituṃ sakkoti. Tasmā sīlavāti iminā pātimokkhasaṃvaram uddisitvā taṃ vitthārento “pātimokkhasaṃvarasaṃvuto”tiādimāhāti.

Tattha pātimokkhasaṃvarasaṃvutoti pātimokkhasaṃvarena samannāgato. Ācāragocarasaṃpannoti ācārena ca gocarena ca sampanno. Aṇumattesūti appamattakesu. Vajjesūti akusaladhammesu. Bhayadassāvīti bhayadassī. Samādāyāti sammā ādiyitvā. Sikkhati sikkhāpadesūti taṃ taṃ sikkhāpadam samādiyitvā sikkhati. Apica samādāya sikkhati sikkhāpadesūti yaṃkiñci sikkhāpadesu sikkhākoṭṭhāsesu sikkhitabbaṃ kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā, taṃ sabbaṃ sammā ādāya sikkhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana sabbānetāni pātimokkhasaṃvarādīni padāni visuddhimagge vuttāni, catupārisuddhisīlañca sabbākārena vibhajitvā dassitam. Aññataram devanikāyanti chasu kāmāvacaradevaghaṭṭasu aññataram devaghaṭṭam. Āgāmī hotīti heṭṭhā āgāmī hoti. Āgantā itthattanti itthattam mānusakapañcakkhandhabhāvameva āgantā hoti. Tatrūpapattiko vā uparūpapattiko vā na hoti, puna heṭṭhāgāmīyeva hotīti dasseti. Iminā aṅgena sukkhavipassakassa dhātukammaṭṭhānikabhikkhuno heṭṭhimaṃ maggadvayañceva phaladvayañca kathitam.

Aññataram santam cetovimuttinti aṭṭhasu samāpattīsu aññataram catutthajjhānasamāpattiṃ. Sā hi paccanīkakilesānam santattā santā, teheva ca kilesehi cetaso vimuttattā cetovimuttīti vuccati. Aññataram devanikāyanti pañcasu suddhāvāsadevanikāyesu aññataram. Anāgantā itthattanti puna imaṃ pañcakkhandhabhāvaṃ anāgantā, heṭṭhūpapattiko na hoti, uparūpapattiko vā hoti tattheva vā parinibbāyīti dasseti. Iminā aṅgena samādhikammikassa bhikkhuno tayo maggā tīṇi ca phalāni kathitāni.

Kāmānamyeva nibbidāyāti duvidhānampi kāmānam nibbindanatthāya ukkaṇṭhanatthāya. Virāgāyāti virajjanatthāya. Nirodhāyāti appavattikaraṇatthāya. Paṭipanno hotīti paṭipattiṃ paṭipanno hoti. Ettāvatā sotāpannassa ca sakadāgāmino ca pañcakāmaguṇīkarāgakkhayatthāya anāgāmimaggaṃvipassanā kathitā hoti. Bhavānamyevāti tiṇṇam bhavānam. Iminā anāgāmino bhavarāgakkhayatthāya arahattamaggaṃvipassanā kathitā hoti. Taṇhākkhayāya paṭipanno hotīti imināpi sotāpannasakadāgāmīnamyeva pañcakāmaguṇīkاتاṇhākkhayakaraṇattham

anāgāmimaggavipassanā kathitā. So lobhakkhayāyāti imināpi anāgāmīno bhavalobhakkhayatthāya arahattamaggavipassanāva kathitā. Aññataraṃ devanikāyanti suddhāvāsesveva aññataraṃ devanikāyaṃ. Anāgantā itthattanti imaṃ khandhapañcakabhāvaṃ anāgantā, heṭṭhūpapattiko na hoti, uparūpapattiko vā hoti, tattheva vā parinibbāyati.

Iti paṭhamena aṅgena sukkhavipassakassa dhātukammaṭṭhānikabhikkhuno heṭṭhimāni dve maggaphalāni kathitāni, dutiyena samādhikammikassa tīṇi maggaphalāni, “so kāmāna”nti iminā sotāpannasakadāgāmīnaṃ pañcakāmaguṇikarāgakkhayāya upari anāgāmimaggavipassanā, “so bhavānaṃyevā”ti iminā anāgāmiṃ upari arahattamaggavipassanā, “so taṇhākkhayāyā”ti iminā sotāpannasakadāgāmīnaṃ pañcakāmaguṇikataṇhākkhayāya upari anāgāmimaggavipassanā, “so lobhakkhayāyā”ti iminā anāgāmīno bhavalobhakkhayāya upari arahattamaggavipassanā kathitāti evaṃ chahi mukhehi vipassanaṃ kathetvā desanaṃ yathānusandhiṃ pāpesi. Desanāpariyosāne koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, sotāpannādīnaṃ paricchadova nāhosi. Yathā ca imasmiṃ samāgame, evaṃ mahāsamayasutte maṅgalasutte ca cūlarāhulovādasutte ca koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, sotāpannādīnaṃ devamanussānaṃ paricchedo nāhosi.

Samacittā devatāti cittassa sukhumbhāvasamatāya samacittā. Sabbāpi hi tā attano attabhāve sukhume cittasarikkhake katvā māpesuṃ. Tena samacittā nāma jātā. Aparenaṃpi kāraṇena samacittā - “therena samāpatti tāva kathitā, samāpattithāmo pana na kathito. Mayaṃ dasabalaṃ pakkosivā samāpattiyā thāmaṃ kathāpessāmā”ti sabbāpi ekacittā ahesuntiṃpi samacittā. Aparampi kāraṇaṃ - “therena ekena pariyāyena samāpattipi samāpattithāmopi kathito, ko nu kho imaṃ samāgamaṃ sampatto, ko na sampatto”ti olokayamānā tathāgatassa asampattabhāvaṃ disvā “mayaṃ tathāgataṃ pakkosivā paṇisaṃ paripuṇṇaṃ karissāmā”ti sabbāpi ekacittā ahesuntiṃpi samacittā. Aparampi kāraṇaṃ - anāgate kocideva bhikkhu vā bhikkhunī vā devo vā manusso vā “ayaṃ desanā sāvakaḥsītā”ti agāraṃ kareyya, sammāsambuddhaṃ pakkosivā imaṃ desanaṃ sabbaññubhāsitaṃ karissāma. Evaṃ anāgate garubhāvanīyā bhavissatīti sabbāva ekacittā ahesuntiṃpi samacittā. Aparampi kāraṇaṃ - sabbāpi hi tā ekasamāpattilābhiniyo vā ahesuṃ ekārammaṇalābhiniyo vāti evampi samacittā.

Haṭṭhāti tuṭṭhapahaṭṭhā āmoditā pamoditā. Sādhūti āyācanatthe nipāto. Anukampaṃ upādāyāti na therassa anukampaṃ kāruṇṇaṃ anuddayaṃ paṭicca, na ca imasmiṃ ṭhāne therassa anukampitabbakiccaṃ atthi. Yasmiṃ hi divase thero sūkarakhataleṇadvāre bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanākammaṭṭhāne kathiyamāne tālavaṇṭaṃ gahetvā satthāraṃ bījamāno ṭhito parassa vaḍḍhitabhojanaṃ bhuñjitvā khudaṃ vinodento viya parassa sajjitapasādhanaṃ sīse paṭimuñcanto viya ca sāvakaḥpāramiññaṃ nippadesato matthakaṃ patto, tasmīṃyeva divase bhagavatā anukampito nāma. Avasesānaṃ pana taṃ ṭhānaṃ sampattānaṃ devamanussānaṃ anukampaṃ upādāya gacchatu bhagavāti bhagavantaṃ yāciṃsu.

Balavā purisoti dubbalo hi khippaṃ samiñjanapasāraṇaṃ kātuṃ na sakkoti, balavāva sakkoti. Tenetaṃ vuttaṃ. Sammukhe pāturahosīti sammukhaṭṭhāne puratoyeva pākaṭo ahosi. Bhagavā etadavocāti etaṃ “idha sārīputtā”tiādīnā nayena attano āgamanakāraṇaṃ avoca. Evaṃ kirassa ahosi - “sace koci bālo akataññū bhikkhu vā

bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā evaṃ cinteyya - ‘sāriputtatthero mahantaṃ parisāṃ alatta, sammāsambuddho ettakaṃ adhivāsetuṃ asakkonto usūyāya parisāṃ utthāpetuṃ āgato’ti. So imaṃ mayi manopadosaṃ katvā apāye nibbatteyyā’ti. Athattano āgamanakāraṇaṃ kathento etaṃ “idha sāriputtā”tiādivacanaṃ avoca.

Evaṃ attano āgamanakāraṇaṃ kathetvā idāni samāpattiyā thāmaṃ kathetuṃ tā kho pana, sāriputta, devatā dasapi hutvātiādimāha. Tattha yasavasena vā atthaṃ āharituṃ vaṭṭati samāpattivāsena vā. Yasavasena tāva mahesakkhā devatā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu, tāhi appesakkhatarā vīsati vīsati ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu, tāhi appesakkhatarā...pe... saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Samāpattivāsena pana yāhi paṇītā samāpatti bhāvitā, tā saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi tato hīnatarā, tā paññāsa paññāsa...pe... yāhi tato hīnatarā samāpatti bhāvitā...pe... tā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi vā hīnā bhāvitā, tā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi tato paṇītatarā bhāvitā, tā vīsati vīsati. Yāhi tato paṇītatarā...pe... tā saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu.

Āraggakoṭīnitudanamatteti āraggakoṭiyā patanamatte okāse. Na ca aññamaññaṃ byābādhentīti evaṃ sambādhe ṭhāne tiṭṭhantiyopi aññamaññaṃ na byābādhenti na ghaṭṭenti, asampīlā asambādhāva ahesuṃ. “Tava hattho maṃ bādhati, tava pādo maṃ bādhati, tvaṃ maṃ maddantī ṭhitā”ti vattabbakāraṇaṃ nāhosi. Tattha nūnāti tasmīṃ bhava nūna. Tathācittaṃ bhāvitanti tenākārena cittaṃ bhāvitaṃ. Yena tā devatāti yena tathābhāvitena cittaṃ tā devatā dasapi hutvā...pe... tiṭṭhanti, na ca aññamaññaṃ byābādhentīti. Idheva khoti sāsane vā manussaloke vā bhummaṃ, imasmiṃyeva sāsane imasmiṃyeva manussaloketi attho. Tāsañhi devatānaṃ imasmiṃyeva manussaloke imasmiṃyeva ca sāsane taṃ cittaṃ bhāvitaṃ, yena tā sante rūpabhava nibbattā, tato ca pana āgantvā evaṃ sukhume attabhāve māpetvā ṭhitā. Tattha kiñcāpi kassapadasabalassa sāsane tīṇi maggaphalāni nibbattetvā brahmaloke nibbattadevatāpi atthi, sabbabuddhānaṃ pana ekāva anusāsani ekam sāsanaṃ katvā “idheva kho, sāriputtā”ti aññabuddhānaṃ sāsanaṃ imameva sāsanaṃ karonto āha. Ettāvatā tathāgatena samāpattiyā thāmo kathito.

Idāni sāriputtattheraṃ ārabha tantivasena anusāsaniṃ kathento tasmātiha, sāriputtāti āha. Tattha tasmāti yasmā tā devatā idheva santaṃ samāpattiṃ nibbattetvā sante bhava nibbattā, tasmā. Santindriyāti pañcannaṃ indriyānaṃ santatāya nibbutatāya paṇītātāya santindriyā. Santamānasāti mānasassa santatāya nibbutatāya paṇītātāya santamānasā. Santaṃyeva upahāraṃ upaharissāmāti kāyacittūpahāraṃ santaṃ nibbutaṃ paṇītaṃyeva upaharissāma. Sabrahmacārīsūti samānaṃ ekuddesatādiṃ brahmaṃ carantesu sahadhammikesu. Evañhi vo, sāriputta, sikkhitabbanti iminā ettakena vārena bhagavā desanaṃ sabbaññubhāsitaṃ akāsi. Anassunti naṭṭhā vinaṭṭhā. Ye imaṃ dhammapariyāyaṃ nāssosunti ye attano pāpikaṃ tucchaṃ niratthakaṃ diṭṭhiṃ nissāya imaṃ evarūpaṃ dhammadesanaṃ sotuṃ na labhiṃsūti yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhāpesi.

38. Chaṭṭhe varaṇāyaṃ viharatīti varaṇā nāma ekam nagaraṃ, taṃ upanissāya viharati. Kāmarāgābhinivesavinibandhapaligedhapariyutṭhānājhosānahetūti kāmarāgābhinivesahetu, kāmarāgavinibandhahetu, kāmarāgapaligedhahetu, kāmarāgapariyutṭhānahetu, kāmarāgaajhosānahetūti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti - yvāyaṃ pañca kāmaguṇe nissāya uppajjati kāmarāgo, tassābhinivesādihetu. Kāmarāgena abhiniviṭṭhattā vinibaddhattā tasmīṃyeva ca kāmarāge mahāpaṅke viya

paligedhattā anupaviṭṭhattā teneva ca kāmarāgena pariyuṭṭhitattā gahitattā kāmarāgeneva ca ajjhositattā gilitvā pariniṭṭhapetvā gahitattāti. Diṭṭhirāgādipadesupi eseva nayo. Diṭṭhirāgoti panettha dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo nissāya uppajjanakarāgo veditabbo. Puratthimesu janapadesūti therassa vasanaṭṭhānato sāvatthijānapado puratthimadisābhāge hoti, thero ca nisīdantopi tatomukhova nisinno, tasmā evamāha. Udānaṃ udānesīti udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṃ avasesakoti vuccati. Yañca jalaṃ taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottharivā gacchati, taṃ oghoti vuccati, evamevaṃ yaṃ pītivacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhamati, taṃ udānanti vuccati, evarūpaṃ pītimayavacanaṃ nicchāresīti attho.

39. Sattame gundāvaneti evaṃ nāmake vane. Upasaṅkamīti “mahākaccānatthero kira nāma attano pitumattampi ayyakamattampi disvā neva abhivādeti na paccuṭṭheti na āsanena nimantetī”ti sutvā “na sakkā ettakena niṭṭhaṃ gantuṃ, upasaṅkamitvā naṃ pariggaṇhissāmī”ti bhuttaṭṭarāso yenāyasmā mahākaccāno tenupasaṅkami. Jiṇṇeti jarājiṇṇe. Vuddheti vayovuddhe. Mahallaketi jātimahallake. Addhagateti dīghakāladdhānaṃ atikkante. Vayoanuppatteti pacchimavayaṃ anuppatte. Tayidaṃ, bho kaccāna, tathevāti, bho kaccāna, yaṃ taṃ amhehi kevalaṃ sutameva, taṃ iminā diṭṭhena sameti. Tasmā taṃ tatheva, na aññathā. Na hi bhavaṃ kaccāno brāhmaṇeti idaṃ attānaṃ sandhāya vadati. Ayaṃ kirassa adhippāyo - amhe evaṃ mahallake disvā bhoto kaccānassa abhivādanamattampi paccuṭṭhānamattampi āsanena nimantanamattampi natthīti. Na sampannamevāti na yuttameva na anucchavikameva.

Thero brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā “ayaṃ brāhmaṇo neva vuddhe jānāti na dahare, ācikkhissāmissa vuddhe ca dahare cā”ti desanaṃ vaḍḍhento atthi brāhmaṇātiādimāha. Tattha jānatāti sabbaṃ neyyaṃ jānanta. Passatāti tadeva hatthe ṭhapitaṃ āmalakaṃ viya passantena. Vuddhabhūmīti yena kāraṇena vuddho nāma hoti, taṃ kāraṇaṃ. Daharabhūmīti yena kāraṇena daharo nāma hoti, taṃ kāraṇaṃ. Āsītikoti asītivassavayo. Nāvutikoti navutivassavayo. Kāme paribhuñjātīti vatthukāme kilesakāmeti duvidhepi kāme kamanavasena paribhuñjati. Kāmamajjhāvasatīti duvidhepi kāme ghare gharassāmiko viya vasati adhivasati. Kāmapariyesanāya ussukoti duvidhānampi kāmānaṃ pariyesanattamaṃ ussukkamāpanno. Bālo na therotveva saṅkhaṃ gacchatīti so na thero bālo mandotveva gaṇanaṃ gacchati. Vuttaṃ hetama -

“Na tena thero so hoti, yenassa palitaṃ siro;
Paripakko vayo tassa, moghajiṇṇoti vuccatī”ti.

Daharoti taruṇo. Yuvāti yobbanena samannāgato. Susukāḷakesoti suṭṭhu kāḷakeso. Bhadrena yobbanena samannāgatoti yena yobbanena samannāgato yuvā, taṃ yobbanamaṃ bhadraṃ laddhakanti dasseti. Paṭhamena vayasāti paṭhamavayo nāma tetthiṃsa vassāni, tena samannāgatoti attho. Paṇḍito therotveva saṅkhaṃ gacchatīti so evarūpo puggalo paṇḍitoti ca theroti ca gaṇanaṃ gacchati. Vuttampi cetama -

“Yamhi saccañca dhammo ca, ahiṃsā saṃyamo damo;
Sa ve vantamalo dhīro, thero iti pavuccatī”ti.

40. Aṭṭhame corā balavanto hontīti pakkhasampannā, parivārasampannā, dhanasampannā, nivāsaṭṭhānasampannā, vāhanasampannā ca honti. Rājāno tasmim samaye dubbalā hontīti tasmim samaye rājāno tāsam sampattīnam abhāvena dubbalā honti. Atiyātunti bahiddhā janapadacārikaṃ caritvā icchiticchitakkhaṇe antonagaraṃ pavisitum. Niyyātunti “corā janapadaṃ vilumpanti maddanti, te nisedhessāmā”ti paṭhamayāme vā majjhimayāme vā pacchimayāme vā nikkhamitum phāsukaṃ na hoti. Tato uṭṭhāya corā manusse pothetvā acchinditvā gacchanti. Paccantime vā janapade anusaññātunti gāmaṃ vāsakaraṇatthāya setum attharaṇatthāya pokkharāṇim khaṇāpanatthāya sālādīnaṃ karaṇatthāya paccantime janapade anusaññātumpi na sukhaṃ hoti. Brāhmaṇagahapatikānanti antonagaravāsīnaṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ. Bāhirāni vā kammantānīti bahigāme ārame khetakammantāni. Pāpabhikkhū balavanto hontīti pakkhuttarā yasuttarā puññavanto bahukehi upaṭṭhākehi ca upaṭṭhākīhi ca samannāgatā rājarājamahāmattasannissitā. Pesalā bhikkhū tasmim samaye dubbalā hontīti tasmim samaye piyasīlā bhikkhū tāsam sampattīnam abhāvena dubbalā honti. Tuṇhībhūtā tuṇhībhūtāva saṅghamajjhe saṅkasāyantīti nissaddā hutvā saṅghamajjhe nisinnā kiñci ekavacanampi mukhaṃ ukkhipitvā kathetum asakkontā pajjhāyantā viya nisīdanti. Tayidanti tadeṭaṃ kāraṇaṃ. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

41. Navame micchāpaṭipattādhikaraṇahetūti micchāpaṭipattiyā kāraṇahetu paṭipajjanahetūti attho. Nāyaṃ dhammaṃ kusalanti sahavipassanakaṃ maggaṃ. Evarūpo hi sahavipassanakaṃ maggaṃ ārādetum sampādetum pūretum na sakkoti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo. Imasmim sutte saha vipassanāya maggo kathito.

42. Dasame duggahitehīti uppaṭipāṭiyā gahitehi. Byañjanappatirūpakehīti byañjanaso patirūpakehi akkharacitratāya laddhakehi. Atthañca dhammañca paṭibāhantīti suggahitasuttantānaṃ atthañca pāḷiñca paṭibāhanti, attano duggahitasuttantānaṃyeva atthañca pāḷiñca uttaritaraṃ katvā dassenti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo. Imasmim sutte sāsanassa vuddhi ca parihāni ca kathitāti.

Samacittavaggo catuttho.

5. Parisavaggavaṇṇanā

43. Pañcamassa paṭhame uttānāti pākaṭā appaṭicchannā. Gambhīrāti guḷhā paṭicchannā. Uddhatāti uddhaccena samannāgatā. Unnaḷāti uggatanaḷā, uṭṭhitatucchamānāti vuttaṃ hoti. Capalāti pattacīvaramaṇḍanādinā cāpallena yuttā. Mukharāti mukhakharā kharavacanā. Vikiṇṇavācāti asaṃyatavacanā divasampi niratthakavacanapālāpino. Muṭṭhassatīti vissatṭhasatino. Asampajānāti nippaṇṇā. Asamāhitāti cittekaggaṭāmattassāpi alābhino. Pākatindriyāti pakatiyā ṭhitehi vivaṭehi arakkhitehi indriyehi samannāgatā. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

44. Dutiye bhaṇḍanaajātāti bhaṇḍanaṃ vuccati kalahassa pubbabhāgo, taṃ tesam jātanti bhaṇḍanaajātā. Tathā “mayam tumhe daṇḍāpessāma bandhāpessāmā”tiādivacanappavattiyā sañjātakalahā. Ayaṃ tāva gihīsu nayo. Pabbajitā pana āpattivītikkamavācaṃ vadantā kalahajātā nāma. Vivādāpannāti viruddhavādaṃ āpannā. Mukhasattīhi vitudentāti guṇānaṃ chindanaṭṭhena

dubbhāsītā vācā mukhasattiyoti vuccanti, tāhi vitudentā vijjhantā. Samaggāti ekakammaṃ ekuddeso samasikkhatāti etesaṃ karaṇena samaggaṭāya sahītā. Piyacakkhūhīti mettācakkhūhi.

45. Tatiye aggavatīti uttamapuggalavatī, aggāya vā uttamāya paṭipattiyā samannāgatā. Tato viparītā anaggavatī. Bāhulikāti cīvarādibāhullāya paṭipannā. Sāsanaṃ sithilaṃ gaṇhantīti sāthalikā. Okkamane pubbaṅgamāti ettha okkamaṇaṃ vuccati avagamaṇaṭṭhena pañca nīvaraṇāni, tena pañcanīvaraṇapūraṇe pubbaṅgamāti vuttaṃ hoti. Paviveketi upadhiviveke nibbāne. Nikkhittadhurāti tividhepi viveke oropitadhurā. Na vīriyaṃ ārabhantīti duvidhampi vīriyaṃ na karonti. Appattassa pattiyāti pubbe appattassa jhānavipassanāmaggaṭṭhāyeva pattiattāya. Itaraṃ padadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Pacchimā janatāti saddhivihārikaantevāsikajano. Diṭṭhānugatiṃ āpajjati ācariyupajjhāyehi kataṃ anukaronto diṭṭhassa tesāṃ ācārassa anugatiṃ āpajjati nāma. Sesāṃ vuttapaṭipakkhanayena veditabbaṃ.

46. Catutthe ariyāti ariyasāvakaparisā. Anariyāti puthujjanaparisā. “Idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ nappajānantīti ṭhapetvā taṇhaṃ tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhasaccaṃ nāma, ettakameva dukkhaṃ, ito uddhaṃ dukkhaṃ natthīti yathāsabhāvato nappajānanti. Esa nayo sabbattha. Sesapadesu pana tassa dukkhassa samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayo nāma, tassāyeva taṇhāya, dvinnampi vā tesāṃ saccānaṃ accantakkhayaṃ asamuppatti dukkhanirodho nāma, aṭṭhaṅgiko ariyamaggo dukkhanirodhagāminī paṭipadā nāmāti evaṃ imasmiṃ sutte catūhi sacchehi cattāro magga ca cattāri ca phalāni kathitāni.

47. Pañcame parisākaṣaṭṭhi kasaṭṭhaparisā kacavaraparisā palāpāparisāti attho. Parisāmaṇḍoti pasannaparisā sārāparisāti attho. Chandāgatiṃ gacchantīti chandena agatiṃ gacchanti, akattabbaṃ karontīti attho. Sesapadesu ese nayo. Imāni pana cattāri agatigamaṇāni bhaṇḍabhājanīye ca vinicchayaṭṭhāne ca labbhanti. Tattha bhaṇḍabhājanīye tāva attano bhārabhūtānaṃ bhikkhūnaṃ amanāpe bhaṇḍake patte taṃ parivattetvā manāpaṃ dento chandāgatiṃ gacchati nāma. Attano pana abhārabhūtānaṃ manāpe bhaṇḍake patte taṃ parivattetvā amanāpaṃ dento dosāgatiṃ gacchati nāma. Bhaṇḍakabhājanīyavattuṇca ṭhitikaṇca ajānanto mohāgatiṃ gacchati nāma. Mukharānaṃ vā rājadinissitānaṃ vā “ime me amanāpe bhaṇḍake dinne anattampi kareyyu”nti bhayena parivattetvā manāpaṃ dento bhayāgatiṃ gacchati nāma. Yo pana evaṃ na gacchati, sabbesaṃ tulābhūto pamāṇabhūto majjhato hutvā yaṃ yassa pāpuṇāti, taññeva tassa deti, ayaṃ catubbidhampi agatigamaṇaṃ na gacchati nāma. Vinicchayaṭṭhāne pana attano bhārabhūtassa garukāpattiṃ lahukāpattīti katvā kathento chandāgatiṃ gacchati nāma. Itarassa lahukāpattiṃ garukāpattīti katvā kathento dosāgatiṃ gacchati nāma. Āpattivuṭṭhānaṃ pana samuccayakkhandhakaṇca ajānanto mohāgatiṃ gacchati nāma. Mukharassa vā rājapūjitassa vā “ayaṃ me garukaṃ katvā āpattiṃ kathentassa anattampi kareyyā”ti garukameva lahukāti katvā kathento bhayāgatiṃ gacchati nāma. Yo pana sabbesaṃ yathābhūtameva katheti, ayaṃ catubbidhampi agatigamaṇaṃ na gacchati nāma.

48. Chaṭṭhe okkācitavinītāti dubbhinītā. No paṭipucchāvinītāti na pucchitvā vinītā. Gambhīrāti pālīvasena gambhīrā sallasuttasadisā. Gambhīratthāti atthavasena gambhīrā mahāvedallasuttasadisā. Lokuttarāti lokuttaraatthadīpakā. Suññatāpaṭisaṃyuttāti sattasuññaṃ dhammamattameva pakāsakā

asaṅkhatasaṃyuttasadisā. Na aññā cittaṃ upaṭṭhapentīti vijānanatthāya cittaṃ na upaṭṭhapenti, niddāyanti vā aññavihitā vā honti. Uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbanti uggahetabbe ca pariyāpuṇitabbe ca. Kavītāti kavīhi katā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. Cittakkharāti vicitraakkharā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. Bāhirakāti sāsanaṭo bahibhūtā. Sāvakaabhāsītāti tesaṃ tesaṃ sāvakehi bhāsītā. Sussūsantīti akkharacittatāya ceva sarasampattiyā ca attamanā hutvā suṇanti. Na ceva aññamaññaṃ paṭipucchantīti aññamaññaṃ atthaṃ vā anusandhiṃ vā pubbāparaṃ vā na pucchanti. Na ca paṭivicarantīti pucchanatthāya cārikaṃ na vicaranti. Idaṃ kathanti idaṃ byañjanaṃ kathaṃ ropetabbaṃ kinti ropetabbaṃ? Imassa ko atthoti imassa bhāsitaṃ ko attho, kā anusandhi, kiṃ pubbāparaṃ? Avivaṭanti paṭicchannaṃ. Na vivarantīti na ugghāṭenti. Anuttānīkatanti apākaṭaṃ kataṃ. Na uttāniṃ karontīti pākaṭaṃ na karonti. Kaṅkhāṭṭhāniyesūti kaṅkhāya kāraṇabhūtesu. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

49. Sattame āmisagarūti catupaccayagarukā lokuttaradhammaṃ lāmakato gahetvā ṭhitaparisā. Saddhammagarūti nava lokuttaradhamme garuke katvā cattāro paccaye lāmakato gahetvā ṭhitaparisā. Ubhatobhāgavimuttoti dvīhi bhāgehi vimutto. Paññāvimuttoti paññāya vimutto sukkhavipassakakhīṇāsavo. Kāyasakkhīti kāyena jhānaphassaṃ phusitvā pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikatvā ṭhito. Diṭṭhippattoti diṭṭhantaṃ patto. Ime dvepi chasu ṭhānesu labbhanti. Saddhāvimuttoti saddahanto vimutto. Ayampi chasu ṭhānesu labbhanti. Dhammaṃ anussaratīti dhammānūsārī. Saddhaṃ anussaratīti saddhānūsārī. Ime dvepi paṭhamamaggasamaṅgino. Kalyāṇadhammoti sundaradhammo. Dussīlo pāpadhammoti nissīlo lāmakadhammo. Imaṃ kasmā gaṇhanti? Sabbesu hi ekasadesu jātesu sīlavantesu balavagāravaṃ na hoti, ekaccesu pana dussīlesu sati sīlavantānaṃ upari balavagāravaṃ hotīti maññantā gaṇhanti. Te tena lābhaṃ labhantīti te bhikkhū ekaccānaṃ vaṇṇaṃ ekaccānaṃ avaṇṇaṃ kathetvā cattāro paccaye labhanti. Gathitāti taṇhāya ganthitā. Mucchitāti taṇhāvaseneva mucchitā. Ajjhoppānāti ajjhosāya gilitvā pariniṭṭhapetvā ṭhitā. Anādīnavadassāvinoti apaccavekkhitaparibhoge ādīnavaṃ apassantā. Anissaraṇapaññāti catūsu paccayesu chandarāgaapakaḍḍhanāya nissaraṇapaññāya virahitā idamatthaṃ etanti ajānantā. Paribhuñjantīti sacchandarāgā hutvā paribhuñjanti.

Sukkapakkhe ubhatobhāgavimuttotiādīsu ayaṃ sattannampi ariyapuggalānaṃ saṅkhepapakāsanā - eko bhikkhu paññādhurena abhiniviṭṭho aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā sotāpattimaggaṃ pāpuṇāti. So tasmim̐ khaṇe dhammānūsārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu kāyasakkhi nāma, arahattaphalakkhaṇe ubhatobhāgavimutto nāma. Samāpattihi vikkhambhanavimuttiyā maggena samucchadavimuttiyāti dvikkhattuṃ vā dvīhi vā bhāgehi vimuttoti attho. Aparo paññādhurena abhiniviṭṭho samāpattiyo nibbattetuṃ asakkonto sukkhavipassakova hutvā sotāpattimaggaṃ pāpuṇāti. So tasmim̐ khaṇe dhammānūsārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu diṭṭhippatto nāma, arahattaphalakkhaṇe paññāvimutto nāma. Aparo saddhādhurena abhiniviṭṭho aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā sotāpattimaggaṃ pāpuṇāti. So tasmim̐ khaṇe saddhānūsārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu kāyasakkhi nāma, arahattaphalakkhaṇe ubhatobhāgavimutto nāma. Aparo saddhādhurena abhiniviṭṭho samāpattiyo nibbattetuṃ asakkonto sukkhavipassakova hutvā sotāpattimaggaṃ pāpuṇāti. So tasmim̐ khaṇe saddhānūsārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu saddhāvimutto nāma, arahattaphalakkhaṇe paññāvimutto nāma.

50. Aṭṭhame visamāti sapakkhalanaṭṭhena visamā. Samāti nipakkhalanaṭṭhena samā. Adhammakammānīti uddhammāni kammāni. Avinayakammānīti ubbinayāni kammāni.

51. Navame adhammikāti niddhammā. Dhammikāti dhammayuttā.

52. Dasame adhikaraṇanti vivādādhikaraṇādicatubbidhaṃ adhikaraṇaṃ. Ādiyaṇtīti gaṇhanti. Saññāpentīti jānāpentī. Na ca saññattīti upagacchantīti saññāpanatthaṃ na sannipatanti. Na ca nijjhāpentīti na pekkhāpentī. Na ca nijjhattīti upagacchantīti aññamaññaṃ nijjhāpanatthāya na sannipatanti. Asaññattibalāti asaññattiyeva balaṃ etesanti asaññattibalā. Appaṭinissaggamantiṇoti yesaṃ hi evaṃ hoti - “sace amhehi gahitaṃ adhikaraṇaṃ dhammikaṃ bhavissati, gaṇhissāma. Sace adhammikaṃ, vissajjessāma”ti, te paṭinissaggamantino nāma honti. Ime pana na tathā mantentīti appaṭinissaggamantino. Thāmasā parāmāsā abhinivissāti diṭṭhithāmena ca diṭṭhiparāmāsena ca abhinivisitvā. Idameva saccanti idaṃ amhākaṃ vacanameva saccaṃ. Moghamaññanti avasesānaṃ vacanaṃ moghaṃ tucchaṃ. Sukkapakkho uttānatthoyevāti.

Parisavaggo pañcama.

Paṭhamapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια. 02. Σχόλια για το βιβλίο των δύο. 1. Η πρώτη πεντηκοντάδα έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org